

Investeringer på dypt vann

Om pensjonsfondets eierinteresser
i ødeleggende damprosjekter

FIVAS

Utgitt av Foreningen for internasjonale vannstudier, september 2011

Foreningen for internasjonale vannstudier (FIVAS) er en frivillig organisasjon som jobber med å kartlegge konsekvensene av vannrelaterede prosjekter og utbygginger i Sør. FIVAS forsøker å hindre norsk deltagelse i prosjekter med store negative konsekvenser for mennesker og natur, og jobber for å fremme rettferdige og bærekraftige alternativer.

Forfatter: Silje Kjørberg Hernes

Bidragstere: Jørgen Fulsebakke, Kristin Lauvstad Tufte, Eirik Bischoff Riis Anfinen og Ola Hanserud

Design: speedesign.no

Utgitt med finansiell støtte fra Norad

Forsidebildet: Karen Robinson www.karenrobinson.co.uk

En bedende kvinne ved siden av det halvversvømte tempelet i Khotswar, en landsby ved bredden av Narmada-elven i India. Tempelet ble oversvømt etter utbyggingen av Sardar Sarovar-dammen.

FIVAS

Solidaritetshuset, Fredensborgveien 6, N-0177 Oslo • Tlf: 22 98 93 25 • E-post: fivas@fivas.org • www.fivas.org

Innhold

I	Statens pensjonsfond Utland	8
	Forvaltningen av SPU	8
	På vei mot etiske retningslinjer	9
	Historisk dragkamp	9
	Etiske retningslinjer i sikte	11
	Etiske retningslinjer på plass	13
	Eierskapsutøvelse i Norges Bank	14
	Negativ filtrering	14
	Aktivt eierskap	15
	Endringer i eierskapsandelen	17
	Positiv filtrering	18
	Miljøinvesteringene i NBIM – et nytt forsøk	19
	Etikkrådets virkemidler	22
	Uttrekk siste utvei	22
	Sterke signaler... selv fra en minoritetsinvestor	24
	Proessen rundt utelukkelse av selskap	24
	Rollefordelingen mellom Norges Bank og Etikkrådet	25
	Utelukkelse etter miljøkriteriet	27
II	Store dammer – store tap	28
	Globale trender innenfor damutbygging	28
	En økende kritikk	28
	World Commission on Dams	30
	Konsekvenser av utbygging av store dammer	31
	Biologisk mangfold	31
	Sedimentasjon	32
	Klimaendringer	32
	Tvangsflytting	33
	Hvem investerer i dammer globalt?	34
III	Pensjonsfondet og ødeleggende damprosjekter	36
	Dammer under utbygging med investering fra SPU	36
	Belo Monte, Brasil	38
	Gibe 3, Etiopia	42
	Lower Subansiri Dam, India	46
	Xayaburi Dam, Laos	50
	Konklusjoner	54
	Anbefalinger	57

Innledning

Gjennom Statens pensjonsfond Utland (heretter SPU eller fondet) blir inntektene fra Norges oljevirksomhet investert i utenlandske verdipapirer. Det er bred politisk enighet om hvordan fondet forvaltes og det grunnleggende målet, som er å oppnå størst mulig avkastning til moderat risiko. Veksten i fondet har vært formidabel. Oljeformuen blir større, antall selskaper SPU investerer i blir flere, og eierandelene i mange selskaper blir utvidet. Denne rapporten vil ta for seg hvordan de etiske retningslinjene for SPUs investeringer i selskaper blir ivaretatt i dag, med fokus på selskaper som er involvert i store damprosjekter.

Utviklingen av fondets etiske retningslinjer har vært en lang prosess. Den opprinnelige tanken var at etikk og politikk skulle holdes atskilt fra fondets investeringer, men etter hvert har man helt mer mot at fondet skal forvaltes etter noen overhengende etiske prinsipper. Dette omfatter mer enn eksklusjon av selskaper som har uakseptabel praksis – i senere tid har Finansdepartementet tilrettelagt for at selskaper som har en positiv miljøprofil blir vektlagt i investeringene.

Utvikling og utbygging av fornybar energi er svært viktig i en verden med økende energibehov og hvor trusselen om klimaendringer stadig er til stede. Likevel vil vi argumentere for at store dammer til vannkraftverk i mange tilfeller ikke er entydig miljøvennlig, både med tanke på utslipp av klimagasser og andre ødeleggelser av naturen. I tillegg fører de med seg store sosiale problemer, først og fremst på grunn av tvangsflytning og ødeleggelse av livsgrunnlag for den påvirkede lokalbefolkningen.

Rapporten er tredelt. Den første delen tar for seg hvordan SPU forvaltes, med fokus på Norges Bank og Etikkrådets arbeid i forhold til de etiske retningslinjene. Deretter følger en del om de globale trendene innen damutbygging; hvilke typer selskaper som bygger ut demninger i dag, samt konsekvensene av disse. Den tredje delen vil se nærmere på noen utvalgte kasus som er under planlegging eller utbygging. Alle de utvalgte sakene er høyst kontroversielle og aktuelle i skrivende stund, og har involverte selskaper som er en del av SPUs portefølje. Vi argumenterer for at virksomheten til disse selskapene strider mot fondets etiske retningslinjer.

I Statens pensjonsfond Utland

Statens pensjonsfond Utland (SPU) ble først dannet i 1990, da kalt Statens petroleumsfond (Oljefondet). Hovedhensikten med fondet er å spare statlige inntekter fra petroleumsvirksomhet, slik at landet vil ha inntektskilder den dagen oljeinntektene avtar. Statens pensjonsfond er det største pensjonsfondet i verden,¹ og fondet har investeringer i over 8700² selskaper i 69 ulike land. Formuen, som forvaltes av SPU, nådde i 2010 rekordhøy samlet verdi, med over 3000 milliarder kroner i sin beholdning.³ En statlig formue av en slik størrelse gjør at Norge er rangert som den 24. største økonomien i verden, og at fondet er et av de største med kun en eier.⁴ Fondet er stadig i vekst, og det blir anslått at det vil ha en verdi på mer enn 4000 mrd kroner ved slutten av 2013,⁵ og fordoble seg til 6000 mrd ved inngangen av 2020.⁶

Forvaltningen av SPU

Inntektene til SPU stammer fra to kilder: statens netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomhet og fondets egen avkastning. Finansdepartementet har det overordnede ansvaret for SPU, men departementet har videre delegert forvaltningen til Norges Bank. Siden 1998 har Norges

Bank Investment Management (heretter NBIM) stått for den operative forvaltningen av fondet. Finansdepartementet anbringer et kontoinnskudd i Norges Bank, som NBIM videre plasserer i verdipapirer.

NBIMs forvaltningsmandat er regulert av de forskrifter og retningslinjer Finansdepartementet har gitt som oppdragsgiver,⁷ og disse er politisk forankret i Stortinget. Slik er forvaltningen tett forbundet med forskrifter og reguleringer gitt fra politisk hold. Et av NBIMs hovedmål er økonomisk bærekraft, med et svært langsiktig perspektiv. Det er ansatt rundt 278 personer i NBIM⁸ som til enhver tid forvalter pengene med sikte på å oppnå høyest mulig avkastning med moderat risiko.

Midlene i SPU blir i hovedsak plassert i henhold til ”referanseindeksen,” som er en slags handleliste fastsatt av Finansdepartementet for hvordan pengene i SPU skal investeres. Referanseindeksen sier noe om hvordan fondets investeringer plasseres, og består av tre ”aktivaklasser”: 60 prosent av investeringene plasseres i aksjer, 35 prosent går til obligasjoner, og fem prosent av fondet skal være omsatt i eiendom.⁹ Innenfor hver aktivaklasse er investeringene spredt på mange enkeltinvesteringer i ulike sektorer og regioner.¹⁰

¹ Dagens næringslivs nettsider: *Oljefondet er størst i verden.*

<http://www.dn.no/forsiden/politikk/Samfunn/article2159574.ece>. Uthentet 20. juni 2011

² Kvartalsrapport NBIM 1. kvartal 2011. <http://www.rorg.no/Artikler/1518.html> Uthentet 30. mai 2011

³ Årsrapport NBIM, 2010

[http://www.nbim.no/Global/Reports/2010/NORSK%20%c3%85rsrapport%202010%2024%20mars%20\(printed\).pdf](http://www.nbim.no/Global/Reports/2010/NORSK%20%c3%85rsrapport%202010%2024%20mars%20(printed).pdf). Uthentet 9. april 2011

⁴ Finansdepartementet, 2010: *Ansvarlige investeringer i Statens pensjonsfond Utland.*

<http://www.regjeringen.no/Upload/FIN/brosjyre/2010/spu/SPU.pdf>. Uthentet 7. april 2011

⁵ Strategy for Norges Bank Investment Management 2011-2013.

http://www.nbim.no/Global/Documents/Governance/2011_NBIM_strategidokument-web.pdf

⁶ Stortingsmelding nr. 15: *Forvaltningen av SPU 2010.*

<http://www.regjeringen.no/pages/16251809/PDFS/STM201020110015000DDDDPDFS.pdf> Uthentet 15. april 2011

⁷ Se mer om mandatet i Anneks 1

⁸ Dette tallet var ved utgangen av 2010

⁹ Finansdepartementet, 2010, *Ansvarlige investeringer i Statens pensjonsfond Utland.*

<http://www.regjeringen.no/Upload/FIN/brosjyre/2010/spu/SPU.pdf>. Uthentet 7. april 2011

Referanseindeksen for hver aktivklasse bygger på et prinsipp om markedskapitalvekter. Det betyr at sammen-setningen av porteføljen reflekterer selskapenes relative andeler av verdien av det samlede aksjemarkedet i hver region. Markedskapitalvekter bidrar på denne måten til bred spredning av fondets investeringer.

Inntektene fra oljevirkosomheten blir i hovedsak ikke investert i norsk økonomi. Grunnen til dette er risikoen for at konkurranseutsatt sektor ville blitt sterkt rammet og fått et stort tilbakeslag når pengene er brukt opp. Innbeta-lingene fra oljevirkosomheten overføres derfor i sin helhet til SPU og er investert i utenlandske verdipapirer. Det sikrer risikospredning og god finansiell avkastning, og det skjermer fastlandsøkonomien fra effekten av varierende inntekter.¹¹

Denne politikken er blant annet basert på erfaringen fra Nederlands gasseventyr på 1970-tallet – ”hollandsk syke” - som er brukt som eksempel på de negative virkningene som en for stor bruk av inntekter fra en ikke-fornybar naturressurs kan ha for konkurranseutsatt sektor, dvs. næringer som eksporterer eller produserer i konkurranse med utenlandske produsenter.¹²

På vei mot etiske retningslinjer

Investering i et selskap på vegne av en nasjon innebærer et stort ansvar. Det å være involvert i rundt 8700 selskaper i en stats navn krever retningslinjer for hva slags virksomhet en ønsker å være en del av og på hvilken måte dette skal gjøres. ”En av grunnene til at SPU skiller seg ut som fond internasjonalt er at det er en bred enighet med en sterk politisk forankring i hvordan fondet forvaltes,”¹³ sier finansminister Sigbjørn Johnsen om SPUs forvaltning. Det finnes i dag etiske retningslinjer som gjelder ved investeringer i selskaper i fondets portefølje, men det har ikke alltid vært slik.

Historisk dragkamp

I utgangspunktet skulle fondet kun forvaltes etter finansielle kriterier, og det at vi i dag har etiske retningslinjer er et resultat av en politisk dragkamp som startet i 1997, syv år etter at fondet ble etablert. I Voksenåserklæringen, som lå til grunn for sentrumsregjeringen (Bondevik I-regjeringen 1997-2000), ble behovet for å ta hensyn til menneskerettigheter og miljø i investeringene understreket. Allikevel ble dette forslaget gått bort ifra like etterpå; argumentet var at det ikke var utarbeidet prosedyrer for å gjennomføre et etisk arbeid knyttet til investeringene i fondet. Til tross for denne motstanden kom Bondevik I-regjeringen i 1999 med tre forslag om å innføre visse etiske begrensninger av fondet; å utelukke tobakkselskaper, å bruke stemmerettighetene knyttet til fondets aksjer og å opprette et miljøfond.

¹⁰ Stortingsmelding nr. 15: *Forvaltningen av SPU 2010*. <http://www.regjeringen.no/pages/16251809/PDFS/STM201020110015000DDDPDFS.pdf> Uthentet 15. april 2011

¹¹ Finansdepartementet, 2010: *Ansvarlige investeringer i Statens pensjonsfond Utland*. <http://www.no/Upregjeringenload/FIN/brosjyre/2010/spu/SPU.pdf>. Uthentet 7. april 2011

¹² Finansdepartementets hjemmeside om hollandsk syke: http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/tema/norsk_ekonomi/bruk-av-oljepenger-/hollandsk-syke.html?id=449284. Uthentet 7. april 2011

¹³ Sitat fra åpen høring i Stortingets finanskomité 20. mai 2011

De to første forslagene ble nedstemt på dette tidspunktet. Utelukkelse av selskaper som produserer tobakk ble nedstemt fordi:

”(...) Dersom man først åpner for å begrense investeringsvalgene for fondet, vil flere andre beslutningene kunne komme, og fondet vil da få en dårligere spredning av investeringene. Dette vil øke risikoen og resultatet kan lett bli at fondet får mer karakter av strategisk investor og mindre karakter av statsfinansiell sparing.”¹⁴

Om å bruke stemmerettighetene mente Stortingets finanskomité at:

”Med maksimalt 1 % eierandel i selskapene fondet investerer i, anser flertallet at dette forslaget vil ha mer symbolsk enn reell betydning. Forslaget innebærer også at det må settes i gang et omfattende arbeid med å skaffe seg oversikt over forslag på årsmøter i et stort og økende antall selskaper som fondet investerer i.”¹⁵

I 1999 ble et forslag om å innføre etiske retningslinjer fremmet av SV, men ingen andre partier støttet dette. Motforestillingene gikk også denne gangen på at de etiske retningslinjene ikke ville være praktisk gjennomførbare, og at slike kriterier ville svekke avkastningene og øke fondets risiko.

Etiske retningslinjer innenfor fondet har vært gjenstand for debatt utenfor politiske beslutningsorganer. Organisasjoner som Bellona, Fafo og Fremtiden i våre hender var tidlig ute med å vise til at investering etter etiske kriterier ikke gir lavere avkastning enn andre investeringer, at de praktiske problemene er overkommelige, og at hensynet til konsistens i forhold til annen statlig virksomhet ikke må gå foran folkerettslige forpliktelser.¹⁶ I 1999 startet NorWatch arbeidet med å kartlegge etiske brudd i selskaper som var i fondets portefølje, og avdekket at flere selskaper brøt med Norges folkerettslige forpliktelser ved å produsere landminer og ammunisjon.

Etter sterkt press fra politisk hold og opinionen opprettet Stoltenberg I-regjeringen et eget miljøfond i 2001, noe som opprinnelig var Bondevik I-regjeringen sitt forslag. Hensikten med miljøfondet var å prioritere selskaper med lite negativ innflytelse på miljøet og som oppfyller spesifikke krav til miljørapportering.¹⁷ Her fikk NBIM en egen delportefølje basert på definerte miljøkriterier. Finansdepartementet benyttet en konsulent og ga banken en egen referanseindeks for miljøfondet.¹⁸

---

¹⁴ Budsjett-innstilling. S. nr. (1998-1999), Finanskomitéens innstilling

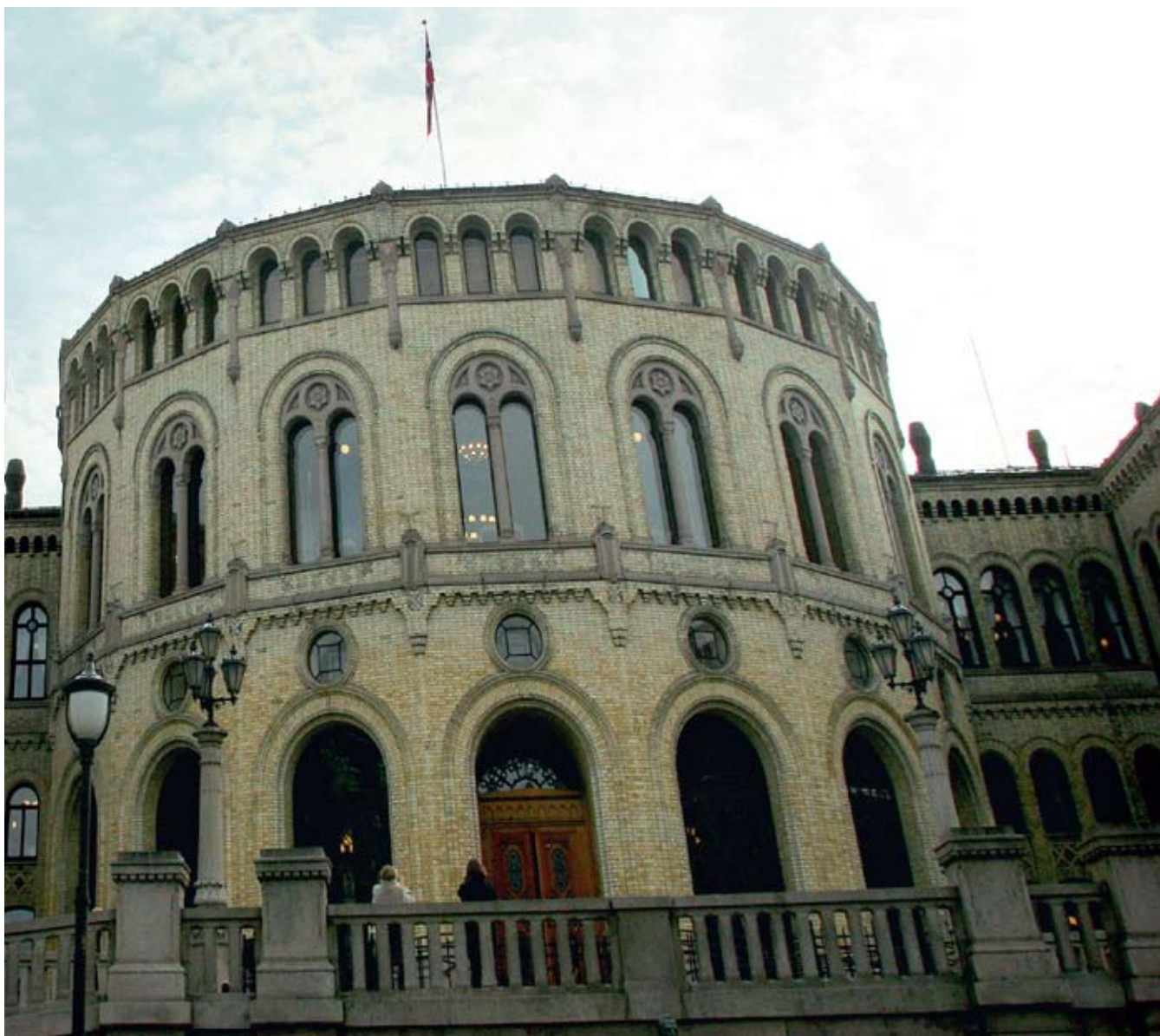
¹⁵ Ibid.

¹⁶ NOU 22, 2003: *Forvaltning for fremtiden. Forslag til etiske retningslinjer for statens petroleumsfond.* <http://www.regjeringen.no/Rpub/NOU/20032003/022/PDFS/NOU200320030022000DDDPDFS.pdf>. Uthentet 4. april 2011

¹⁷ Forum for utvikling og miljø og Fremtiden i våre hender 2007: *Forvaltning for fremtiden? En kartlegging av Norges Banks eierskapsutøvelse i forhold til de etiske ambisjonene for SPU.* <http://www.forumfor.no/noop/file.php?id=4757>. Uthentet 13. mai 2011

¹⁸ Artikkel av Norges Bank 2010. *Ti år med NBIM.*

<http://www.nbim.no/no/media-og-publikasjoner/temaartikler/2008/ti-ar-med-nbim/>. Uthentet 22. april 2011

Etiske retningslinjer i sikte

I revidert statsbudsjett for 2001 gikk regjeringen Stoltenberg inn for å innføre den såkalte uttrekksmekanismen for å sikre fondets investeringer ikke var i strid med Norges folkerettslige forpliktelser i helt spesielle tilfeller. Fondets investeringer i et selskap som var involvert i antipersonellminer i Singapore var et eksempel forslaget viste til. "(...) investeringer i enkelte selskaper stiller oss overfor spesielt vanskelige juridiske, etiske og politiske dilemmaer."¹⁹ På grunnlag av dette opprettet en i 2001 et sakkyndig råd, Petroleumsfondets folkerettsråd, som skulle overvåke hvorvidt investeringene i fondet strider mot Norges folkerettslige forpliktelser.

Den politiske viljen til å innføre etiske retningslinjer for SPU var fortsatt ikke til stede på dette tidspunktet, og uttrekksmekanismen skulle kun være begrenset til Norges folkerettslige forpliktelser av den grunn at:

"Regjeringen mener på denne bakgrunn at man må være varsom med å etablere regler om å utelukke selskaper fra Petroleumsfondet løsrevet fra folkeretten (...) det vil ikke være mulig å finne klart avgrensede og objektive kriterier, og at eventuelle beslutninger ville gjøres på skjønn. Slike regler ville videre lett medføre inkonsistens i forhold til annen statlig virksomhet."²⁰

²⁰ Ibid.

¹⁹ NOU 22, 2003: *Forvaltning for fremtiden. Forslag til etiske retningslinjer for statens petroleumsfond.*

På tross av denne skepsisen hadde allikevel uttrekksmekanismen på dette tidspunkt fått ytterligere slagkraft, fordi den nå var utvidet til at man skulle gå aktivt ut og lete etter selskaper som var i strid med forpliktelsene.

Arbeidet med utelukkelse av selskaper fikk ytterligere en forsterkning, da et flertall på Stortinget under behandlingen av Revidert nasjonalbudsjett 2002 tok initiativ til at regjeringen skulle nedsette et utvalg hvis oppgave var å fremsette forslag til etiske retningslinjer for SPU.

Partiene som la frem dette forslaget fikk støtte av de andre medlemmene i gruppen i at det var nødvendig å videreutvikle fondets etiske fundament. SV la på dette tidspunktet frem et forslag om å utvide uttrekksmekanismen til også å omhandle et bredere sett av kriterier, som menneskerettigheter, arbeidsrettigheter og miljødelegende virksomhet,²¹ og fikk støtte av alle partier unntatt Høyre, Kristelig folkeparti og Venstre.

Følgende forslag ble fremsatt:

”Stortinget ber Regjeringen nedsette et utvalg som skal ha som mandat å fremme forslag om et sett av etiske retningslinjer for petroleumsfondet og legge frem sak våren 2004. Utvalget skal bestå av personer med folkerettslig kompetanse, i tillegg til kunnskap om etiske investeringer, samt faglig kompetanse innen miljø- og menneskerettsområdet.”

På bakgrunn av dette ble Graverutvalget etablert. Utvalget ble ledet av jusprofessor Hans Petter Graver, som i sin rapport konkluderte med at det var både mulig og ønskelig å innføre etiske retningslinjer for SPU.

Målet med Graverutvalget var å finne en konsensus om de etiske verdier i det norske samfunnet som er vedvarende over tid, og som kunne fungere som overordnede prinsipper for hvordan fondet bør investeres. Graverrapportens forslag til retningslinjer beror hovedsakelig på internasjonalt aksepterte prinsipper, og er derfor ikke særlig fokusert på særpreg i norsk kultur og politikk. Rapporten fremhever spesielt hensyn til miljø, menneskerettigheter, arbeidsstandard og eierskapsstyring.²² Kjernen i Graverutvalgets rapport er argumenter for hvorfor et statlig fond skal ha etiske retningslinjer; altså hva som bør ligge til grunn for å unngå medvirkning til uetisk virksomhet.

---

²¹ Ibid.

²² Rapporten belager seg i hovedsak på de internasjonale prinsippene som er nedfelt i UN Global Compact og vedtatt av ILO (International Labour Organization), Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) og UN Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights. (The Albright Group, 2008: *Assessment of Implementation of Articles 3 and 4 of the Ethical Guidelines for the Government Pension Fund*. http://www.responsible-investor.com/images/uploads/resources/research/21214492869Albright_Group_Ethical_Guidelines.pdf. Uthentet 15. april 2011)

²³ Forum for utvikling og miljø og Fremtiden i våre hender 2007: *Forvaltning for fremtiden? En kartlegging av Norges Banks eierskapsutøvelse i forhold til de etiske ambisjonene for SPU*.

Etiske retningslinjer på plass

De etiske retningslinjene i tråd med Gravers innstilling ble enstemmig vedtatt i Stortinget den 19. november 2004, og førte til at SPU ble verdens første offentlige fond som innførte slike for sin forvaltningspraksis.²³ De etiske retningslinjene skulle omhandle selskaper som begikk:

- grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid og de verste former for barnarbeid
- alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner
- alvorlig miljøskade
- grov korrupsjon
- andre særlige grove brudd på grunnleggende etiske normer²⁴

Det første konkrete tiltaket som ble innført var negativ filtrering, som innebærer at visse selskaper er ekskludert fra fondets investeringer. Disse plukkes ut etter en liste produkter det er uønsket å ha eierinteresser i. I tillegg ble et råd kalt *Etikkrådet for Statens Pensjonsfond Utland* opprettet som på andre måter skulle sørge for at retningslinjene ble overholdt.

Fundamentet for både NBIM og Etikkrådets arbeid er basert på de følgende internasjonale retningslinjene:

Global Compact er et frivillig sett av prinsipper som ble lansert av FNs Generalsekretær Kofi Annan i Davos i januar 1999. FNs Global Compact oppfordrer bedrifter til å fremme og respektere internasjonale menneskerettigheter så langt de har mulighet til det, og å sørge for at de ikke blir innblandet i medvirkning til overtredelser. Prinsippene oppfordrer bedriftene til å være føre var i forhold til miljøutfordringer, å ta initiativ til større ansvarlighet overfor miljøet og å fremme utvikling og spredning av miljøvennlig teknologi.²⁵

ILOs trepartserklæring for multinasjonale selskaper ble vedtatt i 1977 og revidert i 2000. Erklæringen er ikke rettslig bindende, men inneholder retningslinjer som har som mål å fremme sosial og økonomisk fremgang og bidra til utvikling av arbeidsplasser i utviklingsland. Erklæringen inneholder anbefalinger rettet mot multinasjonale selskaper og myndigheter innenfor områdene sysselsetting, arbeidstakerforhold, levevilkår og organisasjonsfrihet.

FNs underkommisjon for menneskerettigheter har utviklet et forslag til prinsipper/retningslinjer for hvordan transnasjonale selskaper og andre virksomheter skal ta hensyn til menneskerettigheter i land de er virksomme i.

OECDs retningslinjer for eierskapsstyring omhandler temaer som sorterer under det man ofte kaller "eierskapsutøvelse i snever forstand", som aksjonærrettigheter, styresammensetning, rapporteringsrutiner og belønningsstrukturer i selskapene.²⁶

OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper er derimot det eneste rammeverk for flernasjonale selskapers samfunnsansvar som pålegger statene visse forpliktelser, selv om de favner bredt og ikke pålegger selskapene noe eksplisitt ansvar.²⁷ Retningslinjene gir prinsipper og standarder for ansvarlig forretningsførsel med hensyn til økonomiske, sosiale og miljømessige forhold, og inneholder en generell anbefaling om å respektere menneskerettigheter og å avskaffe barne- og tvangsarbeid. Videre oppfordres flernasjonale selskaper til å øke sin miljøinnsats gjennom tiltak som forbedret intern miljøforvaltning, mer offentliggjøring av miljøopplysninger og bedre beredskapsplanlegging for innvirkninger på miljøet.²⁸

²³ Forum for utvikling og miljø og Fremtiden i våre hender 2007: *Forvaltning for fremtiden? En kartlegging av Norges Banks eierskapsutøvelse i forhold til de etiske ambisjonene for SPU.*

²⁴ Finansdepartementets hjemmesider: Retningslinjer for observasjon og utelukkelse av Statens pensjonsfond utlands investeringsunivers. http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/tema/statens_pensjonsfond/ansvarlige-investeringer/retningslinjer-for-observasjon-og-utelukk.html?id=594254. Uthentet 10. april 2011.

²⁵ NOU 22, 2003: *Forvaltning for fremtiden. Forslag til etiske retningslinjer for statens petroleumsfond.*

²⁶ Forum for utvikling og miljø og Fremtiden i våre hender 2007: *Forvaltning for fremtiden? En kartlegging av Norges Banks eierskapsutøvelse i forhold til de etiske ambisjonene for SPU.*

²⁷ Ibid.

²⁸ NOU 22, 2003: *Forvaltning for fremtiden. Forslag til etiske retningslinjer for statens petroleumsfond.*

Eierskapsutøvelse i Norges Bank

Finansdepartementet, som forvalter SPU på vegne av det norske folk, har delegert ansvaret for forvaltningen til to instanser, med ”kjøreregler” definert gjennom referanseindeksen og de etiske retningslinjene. Som tidligere nevnt blir investeringene forvaltet av NBIM, mens det etiske arbeidet er fordelt mellom NBIM og det uavhengige ”Etikkrådet for Statens pensjonsfond Utland.” Disse to instansene har ulike mandater i sitt etiske arbeid: NBIM kan påvirke selskaper gjennom ulike former for eierskapsutøvelse, og Etikkrådet gjennom tilrådning om eksklusjon eller observasjon av selskaper som driver med uakseptabel virksomhet i henhold til retningslinjene.

Negativ filtrering

Hvordan NBIM investerer styres av referanseindeksen (se side 9) som er satt av Finansdepartementet og begrenses ytterligere ved at noen selskaper automatisk ekskluderes fra fondets investeringsunivers på grunnlag av hvilke produkter de produserer. Ved evalueringen av retningslinjene i 2008 ble det blant annet bestemt at selskaper som produserte tobakk skulle utelukkes, slik Bondevik I-regjeringen hadde foreslått i 1997. Den *negative filtreringen* skjer i forkant av investeringer, og blir også kalt *produktbasert utelukkelse*. Per 2010 skjer negativ filtrering av selskaper som

- produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper
- produserer tobakk
- selger våpen eller militært materiell til stater som er

Klasebomber er et av produktene som fører til automatisk utelukkelse fra fondets investeringsunivers.

omfattet av ordningen for statsobligasjonsunntak omtalt i mandatet for forvaltningen av SPU § 3-7 tiende ledd.^{29 30}

Bortsett fra investeringer som faller bort ved negativ filtrering står forvalterne i Norges Bank fritt til å gjøre investeringer ut i fra sine gitte mandater.

Finansdepartementet har utelukket 37 selskaper fra fondet på grunnlag av de produktbaserte kriteriene. Av disse er 18 selskaper utelukket som følge av produksjon av våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper, 18 som følge av tobakksproduksjon og ett som følge av salg av militært materiell til Burma.³¹

²⁹ Finansdepartementets hjemmesider: *Retningslinjer for observasjon og utelukkelse av Statens pensjonsfond utlands investeringsunivers*.

³⁰ Dette gjelder i praksis staten Burma.

³¹ Stortingsmelding nr. 15 (2010-2011). Om arbeidet med observasjon og utelukkelse 4.3.4: <http://www.regjeringen.no/mobil/nb/dep/fin/dok/regpubl/stmeld/2010-2011/meld-st-15-20102011/4/3/4.html?id=639775>. Uthentet 19. april 2011

“Hvilke og hvor mange selskaper ble kontaktet? På hvilket grunnlag ble de valgt ut? Hvordan og hvor omfattende var kontakten? Hvilke etiske spørsmål ble stilt? Hva slags type spørsmål ble drøftet? Var responsen tilfredsstillende?”

Hans Petter Graver om eierskapsutøvelsen i NBIM³⁴

Aktivt eierskap

NBIM har mandat til å forvalte fondet med sikte på høy avkastning med moderat risiko, og en god avkastning på lang sikt anses å være avhengig av en bærekraftig utvikling i økonomisk, økologisk og sosial forstand.³² Det at de etiske retningslinjene for SPU blir ivarett skal sikres gjennom aktivt eierskap overfor selskapene. Stemmegivning er den mest brukte formen for aktivt eierskap, og NBIM har som hovedregel å stemme på alle punkter i generalforsamlinger i alle selskaper de er involvert i. Andre former for aktivt eierskap er aksjonærforslag, utarbeidelse av forventningsdokumenter, dialog med selskaper, rettslige skritt, kontakt med regulerende myndigheter og samarbeid mellom investorer.³³

NBIM fokuserer sitt aktive eierskap hovedsakelig innenfor seks satsingsområder. Tre satsingsområder omhandler god selskapsstyring: lik behandling av aksjonærer, aksjonærers rettigheter og styrets ansvarlighet, og velfungerende finansmarkeder. De tre andre satsingsområdene er innen miljø og samfunnsmessige forhold: barns rettigheter, klima og vannforvaltning.

NBIM har blitt kritisert for at resultatene av aktivt eierskap ikke har blitt offentliggjort i tilstrekkelig grad. Sitatet Sitatet ovenfor er hentet fra Hans Petter Gravers artikkel der han kritiserer NBIM for manglende innsyn og åpenhet i dette arbeidet etter årsmeldingen i 2006. Siden den tid har NBIMs strategier i forhold til aktivt eierskap økt i omfang, og noen av spørsmålene som Graver stilte har i dag til en viss grad blitt besvart.

Dette er mest tydelig ved en økning i antall forventningsdokumenter (se boks på side 16) og offentliggjøringen av stemmegivningen på generalforsamlingene. Disse utgjør de mest tydelige fakta offentligheten kan forholde seg til, og for Norges bank er disse de mest egnete virkemidlene for en finansiell investor som SPU. Banken anerkjenner sin innflytelse på selskaper gjennom sitt etiske arbeid:

*”Fordi fondet samlet er så stort, har NBIM dessuten mer innflytelse enn hva eierandelen i enkeltelskaper alene skulle tilsa. Dermed er NBIM også i bedre posisjon til å kunne påvirke markeder og enkeltelskaper enn mange andre investorer”.*³⁵

Spørsmålet er da om NBIMs aktive eierskap blir anvendt på en mest mulig effektiv måte, eller om Hans Petter Gravers kritiske problemstillinger er viktige spørsmål også i dag, fem år senere.

Om kontakten med de ulike selskapene sier NBIM selv at:

”Målet med kontakten [med selskapene] er å kommunisere våre forventninger og hjelpe selskaper med å vurdere og forbedre sine egne styringsprosesser. Av konfidensialitets-hensyn og for å sikre gode og effektive prosesser offentliggjør vi vanligvis ikke slik kontakt med enkeltelskaper.”

Årsaken til at kontakten med selskapene skal holdes konfidensiell ifølge NBIM, er at de vil ta hensyn til integriteten i dialogen og selskapenes ønsker. I tillegg kommer faren for at selskaper synker i verdi og for å sette offentlig presedens

³² Finansdepartementet, 2010: *Ansvarlige investeringer i Statens pensjonsfond Utland*. <http://www.regjeringen.no/Upload/FIN/brosjyre/2010/spu/SPU.pdf>. Uthentet 7. april 2011

³³ Ibid.

³⁴ Artikkel av Hans Petter Graver i Dagens Næringsliv 02.03.06: *Skuffende om Etikk*. Tilgjengelig på RORG sine nettidder: <http://www.rorg.no/Artikler/1518.html>. Uthentet 25. april 2011

³⁵ NBIMs hjemmeside om aktivt eierskap: <http://www.nbim.no/no/Investeringer/Eierskapsutovelsen/aktivt-eierskap/>. Uthentet 20. april 2011

Kvinner henter vann fra
Juba-elven, sør-Somalia.

Foto: Irin

NBIM
Norges Bank Investment Management

NBIMs forventninger overfor selskaper – vannforvaltning

Vann er det siste av seks temaer som har blitt et strategisk satsingsområde for NBIM. Et forventningsdokument utdyper forventninger som NBIM har til relevante selskaper om ansvarlig forvaltning av vannressurser, og ble utgitt i 2009. Det har tidligere blitt utgitt forventningsdokumenter om barns rettigheter og klimaendringer.

Forventningsdokumentet for vannforvaltning blir rettet mot selskaper som har sin virksomhet eller produksjonskjede i sektorer og regioner som er utsatt for vannmangel, forurensing av vann eller annen vannrelatert risiko. Ved utgangen av 2010 dekket dette seks ulike sektorer NBIM anså som særlig relevante innen vannforvaltning: cellulose og papir, legemidler, gruvedrift og industrielle metaller, mat- og drikkeprodusenter, vannforsyning og kraftproduksjon.

Forventningene som er uttalt i dokumentet for vannforvaltning er hovedsakelig at selskaper skal engasjere seg for en bærekraftig vannforvaltning. Denne omfatter blant annet å ha en fortløpende risikoanalyse av vannfotavtrykket og å ta hensyn til lokale omgivelser. Gjennomsiktighet i virksomheten

i forhold til vannforvaltning og at selskapet bruker internasjonalt anerkjente målesystemer for vannforbruk er også understreket i dokumentet. Det er også forventet at selskapene skal ha systemer for å vurdere miljømessige og sosiale innvirkninger der de opererer, og at de har en dialog med lokalbefolkning og relevante organisasjoner der de har sin praksis.

Forventningsdokumentet fungerer kun som et sett av forventninger som skal være utgangspunkt for dialog mellom investorer og bedrifter, og har ingen bindende standarder. De faktiske standarder for bedrifters vannforvaltning er opp til hvert enkelt selskap å utforme. Fondets forventninger er som helhet basert på FNs Global Compact, OECDs prinsipper for selskapsstyring og OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper.

NBIMs forventningsdokument tar utgangspunkt i et økonomisk fokus på vannressurser, hvor hovedargumentasjonen ligger i at mangelfull håndtering av vannressurser på sikt vil føre til tap. Dokumentet understreker at bedrifter skal sikre jevn tilgang av vann til overkommelig pris, og at skadelig virksomhet kan føre til redusert tillit blant investorer og derfor økonomisk nedgang.

som leder til krav om press på beslektede selskaper. Det blir også understreket at det ofte vil ta tid å avlese konkrete resultater av dialog med selskapene, og at når de viser seg vil det ikke alltid være mulig å påvise hva som skyldes NBIMs aktivitet; dette i følge tidligere leder av eierskapsgruppa i NBIM, Henrik Syse.³⁶

I dag blir kun hvor mange aksjonærmøter NBIM stemmer på og hvor mange dialoger de har hatt med selskapene om ”sosiale, miljømessige og selskapsstyringsforhold

”som kan påvirke deres virksomheter” av kontakten med selskapene offentliggjort. I første kvartal av 2011 var antall dialoger med selskaper 75.³⁷ En gjennomgang av selskapers etterlevelse av forventningene, utgitt årlig gjennom ”Sector Compliance Report”, gir kun et generelt bilde av den globale situasjonen, med kommentarer om ulike land eller regioners oppnåelse på ulike områder.³⁸ Tallene i gjennomgangen er basert på tall selskapene selv offentliggjør.

³⁶ Henrik Syse. *Hvorfor gjør vi det. Om etikk og eierskapsutøvelse i Statens pensjonsfond – Utland*. Penger og Kreditt 4/2007 (årgang 35) 128-132

³⁷ NBIM, 2011. *1. Kvartalsrapport for Statens pensjonsfond Utland 2011*.

http://www.nbim.no/Global/Reports/2011/Q1/1kv_2011_web.pdf. Uthentet 30. mai 2011

³⁸ Se for eksempel Sector Compliance Report on Water Management 2010: <http://www.nbim.no/Global/Brochures/Compliance%20reports/Water%20management/Compliance%20Report%20Water%20Management%202010.pdf>. Uthentet 30. april 2011.

Videre oppgir NBIM at:

”Selv om vi som aksjonær holder selskapets styre ansvarlig for saker vi tar opp, er det viktig at vårt engasjement ikke blir sett på som forsøk på å detaljstyre selskapet. Dersom selskapet ikke gjennomfører tilfredsstillende forbedringer over tid, kan vi søke å påvirke på andre måter, som ved å åpent anbefale utskifting av styremedlemmer eller ved å legge frem aksjonærforslag.”³⁹

Allikevel er det ikke mulig å få oversikt over målbare resultatene i dette arbeidet, og heller ikke progresjonen i dialoger med utvalgte selskaper. Men kan derfor si at Gravers poengtering av manglende innsyn også i dag er aktuell i høyeste grad.

Endringer i eierskapsandelen

SPUs eierskapsandel overskrider sjelden mer enn én prosent av stemmeberettigede aksjer i den gitte bedriften, selv om den lovgitte begrensningen i dag er på 10 prosent. Eierandelsbegrensningen er satt av Finansdepartementet og er et ledd i SPUs mål om å være en finansiell og ikke en strategisk investor,⁴⁰ og om at fondets avkastning skal være tett integrert med den generelle utviklingen i verdensøkonomien.⁴¹ Forskjellen mellom de to ulike investerollene er at en *strategisk investor* aktivt søker å utnytte eierskapet til formål ut over det finansielle, for eksempel en gitt atferdsendring. For en strategisk investor er det viktig å få innflytelse over selskapet, gjerne gjennom en

stor eierandel eller en plass i selskapets styre. En *finansiell investor* har kun et finansielt formål med investeringer i verdipapirene. For å spre risiko vil en finansiell investor ofte foretrekke å ha en liten eierskapsandel i mange selskaper, slik som SPU tradisjonelt har hatt.

Norges Bank har allikevel de siste årene jobbet målrettet mot å få tilslag fra Finansdepartementet til å utvide eierskapsandelene. Fra oppstarten av fondet var eierandelsbegrensningen på tre prosent, og den ble deretter økt til fem prosent i 2005. I et brev til Finansdepartementet fra 2008 ber Norges Bank om en ytterligere økning til 15 prosent. Hovedargumentet for dette er at små bedrifter er blitt en større del av referanseporteføljen i fondet og at det ville vært en fordel dersom banken kunne ta del i rekapitaliseringer av disse. Banken mente at den daværende begrensningen på fem prosent forhindret slike rekapitaliseringer i en nødvendig størrelse.⁴² I brevet understreker bankens ledelse at utvidelse av eierskap *ikke* skal endre bankens karakter som en finansiell investor:

”(…) er det etter bankens oppfatning ikke den prosentvise grensen for eierskap som er avgjørende for skillet mellom en ”strategisk” og en ”finansiell” investor, men snarere hvilke mål investoren har for sine investeringer samt hvordan investoren gjennom sine handlinger utnytter den innflytelse han har som en større eier”⁴³

Videre i brevet fremheves at økt eierandel fordrer et større ansvar for å øke graden av innsyn i investeringsstrategi og

³⁹ NBIMs hjemmeside om aktivt eierskap: <http://www.nbim.no/no/Investeringer/Eierskapsutovelsen/aktivt-eierskap/>. Uthentet 20. april 2011

⁴⁰ Brev fra Norges Bank til Finansdepartementet (Eierandelsbegrensningen i Statens pensjonsfond – Utland (SPU)) 1. februar 2008. <http://www.norges-bank.no/no/om/publisert/brev-og-uttalelser/2008/brev-01-02-2008/>. Uthentet 18. april 2011

⁴¹ Forum for Utvikling og miljø og Fremtiden i våre hender 2007: *Forvaltning for fremtiden? En kartlegging av Norges Banks eierskapsutøvelse i forhold til de etiske ambisjonene for SPU*. <http://www.forumfor.no/noop/file.php?id=4757>. Uthentet 13. mai 2011

⁴² Brev fra Norges Bank til Finansdepartementet (Eierandelsbegrensningen i Statens pensjonsfond – Utland (SPU)) 1. februar 2008.

⁴³ Ibid.

eierskap. Banken argumenterer for at SPU blir sett på som et fond som er ledende i gjennomsiktighet, og viser til at Norge har fått internasjonal anerkjennelse for innsynet i sitt arbeid med aktivt eierskap.⁴⁴

Finansdepartementet har nå økt begrensningen til opptil 10 prosent eierskap i en bedrift. Dette har ført til et kraftig oppsving i antall bedrifter med større norsk eierandel,⁴⁵ og i 2010 hadde fondet eierandel på over 5 prosent i 17 bedrifter. Den høyeste eierandelen var i China Waters Affairs Group, der SPU hadde en eierskapsandel på 9,1 prosent.⁴⁶

En fortsatt økning i eierandelene blir ansett som en viktig faktor i utviklingen av SPU frem mot 2020, men Finansdepartementets syn er i tråd med Norges Banks at formålet med investeringene *ikke* endres på grunn av økt eierandel. I den siste Stortingsmeldingen om Forvaltningen av SPU utgitt av Finansdepartementet blir det understreket at målet for fondet er og skal fortsette å være å oppnå høyest mulig avkastning over tid med moderat risiko.⁴⁷

Et spørsmål en kan stille seg i lys av disse betraktningene er: selv om målene for investeringene kanskje avgjør karakteren til en investor mer enn en økt eierandel, vil ikke sistnevnte utvide det etiske medansvaret for et selskaps praksis?

Positiv filtrering

Fondets inntekter kommer fra olje, som er en ikke-fornybar energikilde, og tradisjonelt har store deler av fondet vært investert i ikke-fornybar energi. Som tidligere nevnt ble et miljøfond etablert i 2001 hvor en viss andel av SPU (1,5 mrd kroner ved utgangen av 2003)⁴⁸ skulle gå til selskaper med en miljørettet profil, altså gjennom såkalt *positiv filtrering*.

Positiv filtrering innebærer en begrensning av et fonds investeringsunivers til selskaper som oppfyller visse kriterier, og investerer i virksomheter som på en eller annen måte framstår som fordelaktige i forhold til etiske spørsmål, miljø, fattigdomsbekjempelse, demokrati eller lignende gjennom vedtatte policyerklæringer, virke, omdømme eller samfunnsengasjement.⁴⁹

To ulike former for positiv filtrering har vært i bruk. Miljøfondet er et eksempel på *best-in-class*-strategien. Her velger man selskaper som ut i fra etiske eller andre kriterier fremstår som de beste innenfor sin klasse, noe som kan være definert som ulike bransjer eller geografiske regioner.

En annen metode er såkalt *pioneer screening*, der man konsentrerer investeringene til bestemte sektorer innenfor markedet, som for eksempel grønn energiutvikling. Positiv filtrering av selskaper gjennom *pioneer screening* tar

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Årsrapport NBIM, 2010. [http://www.nbim.no/Global/Reports/2010/NORSK%20%20c3%85rsrapport%202010%2024%20mars%20\(printed\).pdf](http://www.nbim.no/Global/Reports/2010/NORSK%20%20c3%85rsrapport%202010%2024%20mars%20(printed).pdf). Uthentet 9. april 2011

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Stortingsmelding nr. 15: *Forvaltningen av SPU 2010*. <http://www.regjeringen.no/pages/16251809/PDFS/STM201020110015000DDDPDFS.pdf>. Uthentet 15. april 2011

⁴⁸ Stortingsmelding nr. 2: Revidert statsbudsjett for 2004. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/stmeld/20032004/stmeld-nr-2-2003-2004-/4.html?id=403311>. Uthentet 15. april 2011

⁴⁹ Gjølberg og Johnsen, 2008: *Etisk forvaltning av Statens pensjonsfond Utland: En oppdatert analyse*. http://www.regjeringen.no/upload/FIN/Vedlegg/aff/analyse_etisk_forvaltning.pdf. Uthentet 20. april 2011

utgangspunkt i den tanke at noen virksomheter i seg selv har fordelaktige miljøkonsekvenser. Denne type seleksjon innebærer at selskaper som ligger langt fremme for eksempel i forhold til solenergi inkluderes i investeringsuniverset selv om de aktuelle selskapene ikke nødvendigvis har presentert seg som etiske foregangsbedrifter.⁵⁰

Miljøfondet ble avvirket i 2004 da de etiske retningslinjene for SPU ble innført. Under evalueringen av Miljøfondet i 2004 kom det frem at investeringene som var øremerket miljø hadde marginalt lavere avkastning sammenlignet med andre investeringer i fondet, samt at det var få positive miljøeffekter av et slikt fond.⁵¹

Et avgjørende problem med Miljøfondet var at det hadde et for vidt investeringsunivers. Et annet var at fondet omfattet både selskaper man *antok* hadde en liten negativ innflytelse på miljøet og selskaper som oppfylte gitte krav til miljørapportering og sertifisering. Dette førte til en rekke avsløringer som svartet fondets renommé som miljøfond, deriblant investeringer i selskaper som slapp ut radioaktivt materiale, forårsaket oljesøl og som bevisst motarbeidet Kyoto-avtalen.⁵²

Ved Revidert statsbudsjett i 2004 ble Miljøfondet tatt bort fra nasjonalbudsjettet, og dette ble begrunnet med at de etiske retningslinjene allerede hadde miljøhensyn. Departementets beslutning som følge av evalueringen var altså at det etiske arbeidet skulle begrenses til de etiske retningslinjene som foreslått av Graverutvalget, og at det kompliserte det arbeidet for Norges Bank dersom egne retningslinjer skulle gjelde for investeringer gjennom

miljøfondet. Aktiv eierskapsutøvelse fra Norges Bank sin side ble også ansett som et egnet virkemiddel i dette henseendet.

Miljøinvesteringene i NBIM – et nytt forsøk

Etter at Miljøfondet opphørte i 2004 har det vært et stort press fra ulike organisasjoner og aktører om igjen å etablere en andel investeringer i fondet som er særlig rettet mot selskaper med positiv miljøprofil. En offentlig debatt har kretset rundt hvorvidt SPU bør bruke positiv filtrering som virkemiddel mot ansvarlige investeringer, og i Stortingsmelding nr 16 (2007-2008) varslet Finansdepartementet at finansielle og etiske konsekvenser av å skille ut en liten del av fondet rettet mot miljøinvesteringer skulle vurderes spesielt i forbindelse med evalueringen av retningslinjene.

Gjølberg og Johnsen gjorde på oppdrag fra Finansdepartementet i 2008 en vurdering av mulighetene for bruk av positiv filtrering i SPU, som ikke anbefalte dette. Begrunnelsen var at *”det er mye vanskeligere å erklære et selskap som uten tvil etisk godt enn det er å definere et selskap som uten tvil utenfor det etisk akseptable.”*⁵³ Fallhøyden er antatt å være vesentlig høyere enn dersom man kun benytter negativ filtrering.

Gjølberg og Johnsen understreket også de potensielt store etiske konfliktene og dilemmaene som kan oppstå ved positiv filtrering av selskaper i et fond gjennom ”pioneer screening”. Et eksempel på dette er dersom et selskap

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Finansdepartementet, 2005: Stortingsmelding nr. 4 (2003-2004).

http://www.regjeringen.no/se/dep/fin/tema/statens_pensjonsfond/stmeldnr-4-2003-2004.html?id=434902. Uthentet 18. april 2011

⁵² Høringsinnspill om de etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond av Fremtiden i våre hender.

http://www.regjeringen.no/upload/FIN/etikkk/h_uttalelser/framtiden.pdf. Uthentet 19. april 2011

⁵³ Ibid.

innen sektoren for fornybar energi, for eksempel utbygging av vannkraftverk, benytter seg av korruperte midler for å få miljøkonsekvensanalysene til å konkludere i sin favør.

I etterkant har Gjølberg og Johnsen blitt kritisert for at disse konklusjonene belaget seg på positiv filtrering som et investeringsverktøy for hele fondet, og at det var kortsiktige økonomiske analyser som ikke tok høyde for merverdi i form av å hindre klimaendringer.⁵⁴

Etter at de etiske retningslinjene ble innført i 2004 og frem til 2009 fokuserte SPU sine etiske vurderinger på hvilke selskaper fondet *ikke* ønsket å investere i. En grundig høringsrunde ble gjennomført i 2008 i forbindelse med evalueringen av de etiske retningslinjene. Over 50 ulike instanser ga innspill og forslag til endringer og forbedringer av det daværende system. En serie med tiltak ble satt i verk for å hente informasjon fra både nasjonale og internasjonale interessenter i dette henseendet,⁵⁵ og konklusjonen var at de opprinnelige retningslinjene skulle videreføres, men med noen flere tiltak. Gjølberg og Johnsens anbefalinger om ikke å foreta positiv filtrering i fondet kom på banen, men Finansdepartementet besluttet å se bort i fra disse og iverksatte positiv filtrering i 2009.

SPU benytter nå dette virkemiddelet gjennom øremerkete miljøinvesteringer, og også investeringer i fremvoksende markeder, men kravene til lønnsomhet er de samme for disse som for fondets andre investeringer.⁵⁶ I Stortingsmelding nr. 20 (2008-2009) la Finansdepartementet

Foto: Kevin Dooley

i utgangspunktet opp til at investeringene skal være i intervallet 20-30 mrd. kroner over en femårsperiode.⁵⁷ Investeringer i fremvoksende markeder har imidlertid blitt satt på vent, da de miljørettede investeringene hadde en raskere stigning enn man så for seg i utgangspunktet;⁵⁸ tall fra Norges Bank viste at økningen var kraftig, og at investeringene utgjorde 25,7 mrd. kroner alene ved utgangen av 2010.⁵⁹ Dette er en økning fra 7,3 mrd. kroner året før, men utgjør fortsatt bare 0,8 prosent av SPU.

⁵⁴ Hammerlin, Joakim, 2008: Null utslipp for full pensjon! Om hvorfor Statens pensjonsfond – Utland bør styrke sin miljøprofil og hvordan det kan gjøres. <http://www.framtiden.no/view-document/249-null-utslipp-for-full-pensjon.html>. Uthentet 10. mai 2011

⁵⁵ Finansdepartementet, 2008: Årsmelding for forvaltningen av Statens pensjonsfond Utland. <http://www.regjeringen.no/pages/2172105/PDFS/STM200820090020000DDDPDFS.pdf>. Uthentet 15. april 2011

⁵⁶ Mailkorrespondanse med NBIM

⁵⁷ Finansdepartementet, 2009: Årsmelding for Forvaltning av Statens pensjonsfond Utland 2009

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Årsmelding NBIM 2010

Investeringene i miljøprogrammet skal bruke metoden ”pioneer screening” og gå til noterte aksjeselskaper eller obligasjoner der man forventer en klar tilleggsgevinst for miljø, som klimavennlig energieffektivisering, karbonfangst og lagring, vannteknologi eller håndtering av avfall og forurensning.⁶⁰ Ved varslingen av miljøinvesteringene i Finansdepartementets årsmelding i 2008, ble det ytret at disse ville inneholde infrastrukturinvesteringer som vil kunne:

”(...)finansiere etableringen av miljøvennlige investeringsprosjekter direkte, eller skje i etablerte prosjekter innen klimavennlig energi, slik som vindmøller, solceller, vannkraft, geotermiske anlegg, karbonfangst og lagring eller annen klimavennlig infrastruktur som f.eks. utbedring av det elektriske strømmettet. Behovet for investeringer i miljøvennlig infrastruktur og behovet for privat kapital gjør dette til et interessant marked med betydelig vekstpotensial.”⁶¹

Miljøinvesteringene vil i all hovedsak være rettet mot aksjer som allerede inngår i SPUs referanseindeks. Slike investeringer vil medføre at fondet gjennom aktiv forvaltning velger å overvekte enkelte selskaper relativt til deres vekt i referanseindeksen, slik at investeringene under miljøprogrammet kommer i tillegg til dem som ville kommet i de samme selskapene ved mekanisk å følge fondets referanseindeks.⁶² I følge Finansdepartementet vil miljøbidraget fra en slik overvekt være vanskelig å måle.

NBIM oppgir at omfanget av investeringer knyttet til miljø vil variere over tid, etter hvert som avtalene med noen forvaltere sies opp mens andre kommer til. Dette

har sammenheng med at aktivitetsnivået til miljøinvesteringene beror på interne og eksterne forvaltere og deres risikoanalyser av de ulike sektorene.

Et steg mot å øke miljøinvesteringene har vært å opprette spesialrettede mandater i NBIM. Disse styres av forvaltere, eksterne og interne, som har sine spesialområder i ulike sektorer, land eller regioner. Antallet miljørettede mandater økte fra fire i 2009 til ni i 2010, og NBIM har ved slutten av 2010 engasjert syv eksterne forvaltere til å foreta miljøinvesteringene, hvor geografisk nærhet og inngående kjennskap til en bestemt sektor er viktig.⁶³

Fordelingen av mandatenes sektor var som følger:

- Tre mandater for investering i vannforvaltning, som fokuserer på selskaper som utvikler teknologi for å forbedre vannkvalitet eller infrastruktur til å behandle eller distribuere vann
- Tre mandater skal investere i miljøvennlig teknologi som skal forbedre energiforbruk og begrense skadelige utslipp
- Tre mandater for investering i ren energi, som kan gjelde selskaper som produserer fornybar energi eller utvikle utstyr til produksjon av fornybar energi.

Ut i fra disse betraktningene er det god grunn til å tro at investering i vannkraftverk vil øke som en del av fondets positive filtrering.

⁶⁰ Finansdepartementet, 2010: *Ansvarlige investeringer i Statens pensjonsfond Utland*

⁶¹ Finansdepartementet, 2008: *Årsmelding for Forvaltning av Statens pensjonsfond Utland*

⁶² Finansdepartementet, 2010 *Årsmelding for Forvaltning av Statens pensjonsfond Utland*

⁶³ Årsmelding NBIM 2010

Etikkrådets virkemidler

NBIMs investeringer blir også vurdert ut fra retningslinjene for ansvarlige investeringer i SPU i etterkant. De etiske retningslinjene for SPU angir to virkemidler som kan tas i bruk i forbindelse med dette: eierskapsutøvelse og utelukkelse/observasjon av selskaper fra porteføljen. Finansdepartementet beslutter eventuell utelukkelse etter tilrådning fra Etikkrådet. Slik skal investeringer som utgjør en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til alvorlige etiske brudd unngås.

Etikkrådet for Statens pensjonsfond Utland er et uavhengig råd som gir anbefalinger til Finansdepartementet om utelukkelse av selskaper fra fondet på grunnlag av handlinger eller unnløtelser som strider mot kriteriene i fondets etiske retningslinjer.⁶⁴ Disse ble vedtatt av et samlet Storting i 2004, basert på anbefalingene i Graverutvalgets rapport.⁶⁵

(...) det å eie aksjer eller obligasjoner i et selskap som kan forventes å begå grove uetiske handlinger, kan anses som medvirkning til disse handlingene. Grunnen til dette er at slike investeringer direkte tar sikte på å oppnå avkastning fra selskapet, at de etablerer en varig forbindelse mellom Petroleumsfondet og selskapet, og at spørsmålet om å investere i et selskap er en frivillig sak.⁶⁶

Etikkrådet overvåker SPUs portefølje for å identifisere selskaper som viser grovt uetisk atferd, og har som mål å samle solid dokumentasjon om disse selskapene før eventuelle tiltak som uttrekk settes i gang. For å være oppdatert på eventuell kritikk og negativ omtale av selskaper som investeres i, samarbeider Etikkrådet blant annet med konsulenter som bidrar med informasjon om disse.

Konsulentene gjør daglige nyhetssøk på samtlige selskaper i fondets portefølje. De sender hver måned inn en rapport til rådet med oversikt over selskaper i fondets investeringsunivers som anklages for alvorlig miljøskade, medvirkning til menneskerettighetsbrudd, korrupsjon eller andre normbrudd. Rapporten blir deretter gjennomgått av Etikkrådet, som gjør en vurdering av alvorlighetsgraden til tilfellene og på grunnlag av dette bestemmer hvilke selskaper deres arbeid skal fokuseres på.⁶⁷

Uttrekk siste utvei

Som nevnt blir noen typer selskaper filtrert ut før investering. Denne type utelukkelse er produktbasert, og dette er som regel relativt konstant og lett å identifisere i en gitt bedrift. Dette er begrenset til produkttyper hvor utelukkelse har klar støtte i et felles verdigrunnlag i den norske befolkningen.

Andre faktorer kan føre til utelukkelse av et selskap i etterkant, men disse krever grundig dokumentasjon fra Etikkrådet før en eventuell tilrådning iverksettes. Dette kalles *atferdsbasert utelukkelse* og baserer seg på bedriftens produksjonsmåter.

Finansdepartementet har uttrykt at utelukkelse av et selskap er siste utvei – selskapets vilje og evne til å bedre sin praksis skal vurderes før dette skjer. Andre virkemidler som kan redusere risikoen for normbrudd uten at selskapet trenger å bli ekskludert blir fremhevet. Av denne grunn tilførte man i 2009 et punkt som gjør det mulig å sette selskaper på en *observasjonsliste*.

⁶⁴ Årsmelding Etikkrådet 2010

⁶⁵ NOU 22, 2003: *Forvaltning for fremtiden. Forslag til etiske retningslinjer for statens petroleumsfond*. <http://www.regjeringen.no/Rpub/NOU/20032003/022/PDFS/NOU200320030022000DDDDPDFS.pdf>. Uthentet 4. april 2011

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Årsmelding Etikkrådet 2010

Foto: Pianporn Deetes

Observasjonslisten kan benyttes dersom det er tvil om vilkårene for utelukkelse er oppfylt eller om utviklingen framover i tid. Det vil da jevnlig bli foretatt en vurdering av hvorvidt selskapet fortsatt skal stå til observasjon. Dersom risikoen for normbrudd reduseres over tid, kan selskapet fjernes fra listen. Hvis derimot de ønskede forbedringer uteblir, kan selskaper på observasjonslisten tilrådes utelukket fra fondet.⁶⁸ I 2011 står kun ett selskap på observasjonsliste for SPU.⁶⁹

I alt er fjorten selskaper utelukket fra SPU etter de atferdsbaserte kriteriene. To av selskapene er utelukket på grunnlag av medvirkning til grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene, ti er utelukket fordi de anses å forårsake grov miljøskade, ett på grunnlag av andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer⁷⁰ og ett på grunnlag av alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner.

Utelukkelse blir altså ikke ansett som det beste påvirkningsmiddelet overfor et selskap med uetisk atferd. Graverrapporten understreker at aktiv eierskapsutøvelse kan føre til større endringer i et selskaps praksis enn hva en prinsipiell eksklusjon vil gjøre; at mulighetene for å påvirke er størst når man har en andel i selskapet.⁷¹ Det skal nevnes at da Graverrapporten ble utarbeidet var eierandelsbegrensningen tre prosent, og rapporten understreker at den lave eierskapsandelen begrenser SPU sin mulighet til å påvirke selskaper. Som nevnt har denne begrensningen senere økt til ti prosent.

Samtidig understreker Graverrapporten at uttrekk *skal* være et alternativ hvis et selskap viser mangel på vilje til å dele informasjon eller å ha en dialog med sine investorer. Rapporten anerkjenner at SPU først og fremst skal ha finansielle interesser, men et selskap som ikke er åpent for dialog eller innspill er et ustabil selskap, og dette vil påvirke den finansielle avkastningen på sikt. Slik henger finansielle og etiske hensyn tett sammen. Hvis eierskapsutøvelse overfor et selskap med uetisk atferd ikke fører noensteds hen, kommet det til et punkt hvor man av prinsipielle grunner skal trekke sine investeringer i dette selskapet.

”(...)fordelen av å bruke innflytelsen en har som eier, at man faktisk kan påvirke situasjonen for dem som blir berørt av et selskaps virksomhet. Ulempen er at man risikerer å medvirke til uetiske forhold hvis man i liten grad lykkes med å påvirke selskapene til det bedre.”⁷²

⁶⁸ Årsmelding Etikkrådet 2010

⁶⁹ I november 2007 avga Etikkrådet tilråding om å utelukke Siemens AG på grunn av grov korrupsjon. Finansdepartementet satte i mars 2009 selskapet på en observasjonsliste i fire år, for at Etikkrådet og Norges Bank skulle følge utviklingen i selskapet. Avdekket det nye korrupsjonstilfeller i selskapet, vil det være svært lav terskel for utelukkelse. Etikkrådet og Norges Bank avgir årlig en rapport til Finansdepartementet om utviklingen i selskapet.

⁷⁰ Finansdepartementets hjemmesider: *Selskaper som er utelukket av fondets investeringsunivers*. http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/tema/statens_pensjonsfond/ansvarlige-investeringer/selskaper-som-er-utelukket-fra-fondets-i.html?id=447122. Uthentet 31. august 2011

⁷¹ NOU 22, 2003: *Forvaltning for fremtiden. Forslag til etiske retningslinjer for statens petroleumsfond*.

⁷² NOU 22, 2003: *Forvaltning for fremtiden. Forslag til etiske retningslinjer for statens petroleumsfond*. <http://www.regjeringen.no/Rpub/NOU/20032003/022/PDFS/NOU200320030022000DDDPDFS.pdf>. Uthentet 4. april 2011

Sterke signaler... selv fra en minoritetsinvestor

På tross av statusen som minoritetsinvestor er SPU ofte en av de største enkeltinvestorene i et selskap. SPU blir ansett som en seriøs institusjonell investor, da kravet til grundig dokumentasjon rundt tilrådning til utelukkelse av selskaper er høyt. Mange andre statlige pensjonsfond følger derfor SPU sitt eksempel dersom en tilrådning blir offentliggjort.

Dårlig omdømme kan være svært negativt på sikt for de økonomiske avkastningene til et selskap. Selv om det finansielt sjelden er noen krise for et selskap når SPU gjennomfører uttrekk, tas risikoen for dette generelt meget alvorlig av selv store selskaper da det er lite ønskelig å ha flekker på det etiske rullebladet og uttrekk er et signal som raskt blir lagt merke til i finansmarkedet forøvrig. *”Derfor skaper denne sanksjonen, eller observasjon (altså riset bak speilet), en større forbedringsvilje enn man kanskje skulle tro, og ringvirkningene i finansmarkedet er klare.”*⁷³

Dette kan eksemplifiseres med at det i mars 2007 ble holdt et seminar om SPU i Washington. Blant de fremmøtte var representanter fra Wal-Mart og Freeport, selskaper som tidligere har blitt utelukket av SPUs investeringsunivers. C. Fred Bergsten, leder for Peterson Institute for International Economics, uttalte i et intervju med NRK at: *”Even big US companies do not like the negative publicity that would come from being excluded from the potential portfolio of the Norwegian pension fund.”*⁷⁴

Proessen rundt utelukkelse av selskap

Flere faktorer innenfor selskapets virksomhet skal bedømmes før investeringer blir trukket. Dersom uttrekk fra et selskap vurderes, skal det ikke være enkeltstående tilfeller som ligger til grunn i seg selv, men at de uetiske handlingene er en indikasjon på nåværende og også fremtidig praksis. Eventuell utelukkelse skal aldri skje for å straffe et selskap for gamle synder; den skal ikke ha tilbakevirkende kraft.

I tillegg til nåværende og sannsynligheten for fremtidige lovbrudd evalueres også normbruddets alvor og omfang. Det skal være klart dokumenterte sammenhenger mellom normbruddene og selskapet fondet har investert i, og hvorvidt selskapet gjør det som med rimelighet kan forventes for å redusere risikoen for fremtidige normbrudd innenfor en naturlig tidshorisont.⁷⁵

I mange tilfeller viser nærmere utredninger at sannsynligheten for framtidige normbrudd er mindre enn først antatt. Det kan være at gamle hendelser rapporteres i nyhetsmeldinger, eller at selskapet har satt i verk tiltak for å forbedre situasjonen. I slike tilfeller går ikke rådet videre med saken før det eventuelt foreligger ny informasjon som tilsier at selskapet bør vurderes på nytt.

Etikkrådet legger vekt på å beskrive grunnlaget for en tilrådning om utelukkelse i detalj og å gi grundig dokumentasjon. Framsatte påstander underbygges med konkrete kildehenvisninger, ofte fra flere kilder. Dersom Etikkrådet etter en omfattende utredning fortsatt antar at et selskap

⁷³ Dag. O. Hessen, 2011: *Hvor etisk kan pensjonsfondet være?* Innlegg på meninger.no. http://www.nyemeninger.no/alle_meninger/cat1002/subcat1039/thread150377/. Uthentet 14. juni 2011

⁷⁴ Joakim Hammerlin, 2007: *Forvaltning for fremtiden?* Rapport skrevet for Fremtiden i våre hender for Forum for utvikling og miljø. www.forumfor.no/noop/file.php?id=4757. Uthentet 10. mai 2011

⁷⁵ Finansdepartementet, 2010, *Retningslinjer for observasjon og utelukkelse av selskaper fra Statens pensjonsfond utlands investeringsunivers*. http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/tema/statens_pensjonsfond/ansvarlige-investeringer/retningslinjer-for-observasjon-og-utelukkelse?id=594254. Uthentet 17. april 2011

bør utelukkes eller settes til observasjon, ber rådet selskapet om å kommentere et utkast til tilrådning. Det er ikke uvanlig at selskaper ber om nye møter og ønsker å gi ytterligere informasjon på dette stadiet.⁷⁶

Dersom selskapet har ny informasjon kan dette føre til at tilrådingen trekkes. All kontakt mellom Etikkrådet og selskapet er konfidensiell, og Etikkrådets dokumentasjon av selskapets uetiske virksomhet vil i så tilfelle aldri se offentlighetens lys. Hvis selskapet etter tilrådingen ikke har noen ny substansiell informasjon sendes tilrådingen til Finansdepartementet, som tar den endelige avgjørelsen. Avgjørelsen om utelukkelse kan utsettes dersom det er kjent at forvalterne (Norges Bank) er i dialog med selskapet, eller at selskapets vei til en mer etisk praksis blir vurdert til å kunne påvirkes bedre gjennom eierskapsutøvelse.

Det er nedfelt i de etiske retningslinjene til SPU at Norges Banks eierskapsutøvelse ovenfor selskaper skal kunne dokumenteres og legges frem for Etikkrådet dersom de arbeider med samme selskap. Viktigheten av å koordinere kommunikasjonen som Norges Bank og Etikkrådet har med det samme selskapet understrekes. Allikevel viser det seg at det kun er unntaksvis at de arbeider med de samme bedriftene.⁷⁷

Rollefordelingen mellom Norges Bank og Etikkrådet

Ved evalueringen av de etiske retningslinjene i 2008 ble det åpnet for at Etikkrådet nå kan ha direkte dialog med selskapene i porteføljen, en kontakt som tidligere kun gikk gjennom Norges Bank, og etableringen av et system for samvirke og koordinering mellom NBIM og Etikkrådet. Formålet med dette var å effektivisere vurderingen om hvorvidt andre virkemidler kunne være bedre egnet til å oppnå fondets mål som ansvarlig investor før eventuelle uttrekk.⁷⁸

Et tettere samarbeid med Etikkrådet er ikke særlig ønskelig i følge NBIM, da banken har uttrykt behovet for å ha klart adskilte roller overfor selskapene de investerer i. Argumentene for dette ligger i at selskapene man investerer i er vant til at investor (Norges Bank) og eier (Finansdepartementet, som godkjenner tilrådingen til utelukkelse) har ulike mandater, henholdsvis som fullmektig og oppdragsgiver.⁷⁹ NBIM ønsker derfor ikke å ha tilgang til utelukkelse som virkemiddel i sin eierskapsutøvelse, da det kan være ødeleggende for tilliten hos selskapene.

Etikkrådet har også vist enighet om at disse rollene skal være atskilt slik at begge får mest mulig legitimitet. Allikevel har det i Finansdepartementet vært uttrykt at samarbeidet med fordel kunne blitt styrket: *”En større grad av gjensidig informasjonsutveksling mellom Etikkrådet og Norges Bank vil styrke mulighetene for at fondets samlede virkemidler for å ivareta etiske hensyn blir brukt på en mer*

⁷⁶ Stortingsmelding nr. 15 (2010-2011). Om arbeidet med observasjon og utelukkelse 4.3.4: <http://www.regjeringen.no/mobil/nb/dep/fin/dok/regpubl/stmeld/2010-2011/meld-st-15-20102011/4/3/4.html?id=639775>. Uthentet 19. april 2011

⁷⁷ Årsmelding Etikkrådet 2008

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ I brevet fra Norges Bank (”Eierandelsbegrensningen i Statens pensjonsfond Utland (SPU)”) levert 1.februar 2008 til Finansdepartementet blir det understreket at *”Departementet har gjort det til rutine å spørre Norges Bank om utsiktene for å gå i dialog med selskaper som Rådet har anbefalt for utelukkelse. Hvis NBIM har startet eller planlagt en dialog i slike tilfeller, vil Banken kommunisere hvor relevant dette er ut fra Norges Banks mandat og ikke ut fra de vurderinger og fakta som Rådet legger frem og som springer ut av rådets mandat”*

effektiv måte. Etikkrådet imøteser denne utviklingen”.⁸⁰ Et tettere samarbeid slik endringene i de etiske retningslinjene legger til rette for har blitt etterfulgt i liten grad.

Et økt samarbeid mellom NBIM og Etikkrådet i retningen av en mer helhetlig utøvelse av de etiske retningslinjene er langt fra umulig. I Sverige er det etiske arbeidet lagt opp på en litt annen måte, hvor oppfølging av de etiske retningslinjene både har aktiv eierskapsutøvelse og mulighet til utelukkelse av selskaper gjennom Etikkrådet for AP-fonden. AP-fonden består av fire ulike fond (første, andre, tredje og fjerde AP-fonden) som hver forvalter en del av Sveriges statlige pensjonsfond. Etikkrådet er ikke en uavhengig instans fra fondet, men består av representanter fra de ulike fondenes forvaltere. Det er uttalt at ved å ha mulighet for eierskapsutøvelse og utelukkelse innad i samme organisasjon slik de gjør i Sverige blir oppfattet som mest praktisk for fondets etiske arbeid.⁸¹

AP-fonden er, i likhet med SPU, en langsiktig investor med hensikt å oppnå høyest mulig økonomisk avkastning,⁸² men har i det etiske arbeidet kombinert sitt mandat som forvalter og fullmakt til å komme med tilrådning om utelukkelse. Også AP-fonden baserer seg på internasjonale konvensjoner, men deres kriterier for dialog i mange tilfeller er lettere tilgjengelig for offentligheten:

”Att basera Etikrådets arbete på undertecknade konventioner innebär ett tydliggörande av en värdegrund som i ökande utsträckning accepteras bland internationella investerare och bolag. Med denna värdegrund kan Etikrådets agerande få ökad kraft genom att andra investerare och bolag ansluter sig till samma uppfattning. Det är just denna kraft som kan åstadkomma förändring.”⁸³

Etikkrådet for AP-fonden er sammensatt av en representant fra hvert av fondene. De ulike fondene har derfor – gjennom Etikkrådet –

”(...)en dialog med bolag som kan associeras med brott mot internationella konventioner. Genom att använda fondens ägande för engagemang, agerande mot kränkningar av konventioner och ställa krav på förändringar kan fonden göra skillnad. I många fall leder dialogerna fram till önskade resultat, (...). Först om dialogen inte leder till önskat resultat övervägs en försäljning och utslutning av bolaget.”⁸⁴

Det at den svenske eierskapsutøvelse har utelukkelse som et av virkemidlene ser ikke ut til å automatisk være en hindring for dialog med selskapene, da i følge årsrapporter flere av disse har en positiv progresjon slik at behovet for dialog opphører.

Det er mange likheter mellom det svenske Etikkrådet sitt arbeid og SPU sitt etiske arbeid, først og fremst ved at det ligger internasjonale konvensjoner i bunn og at dialog med selskapene er mer ønskelig enn utelukkelse. En av de største forskjellene er at Etikkrådet i AP-fonden rapporterer årlig eksempler på flere selskaper de er i dialog med, hva som er årsaken til og målet for dialogen og progresjonen i arbeidet med de ulike selskapene. Offentliggjøring av hvordan dialogen er med enkelte selskaper fører ikke til at selskapets verdi synker (som blant annet har blitt brukt for argument i at NBIM holder dialogprosessene konfidensielle), da selskapets brudd på konvensjoner, i følge fondet, allerede er åpenbart for de fleste.⁸⁵

⁸⁰ Finansdepartementet, 2009, Årsmelding for forvaltningen av Statens Pensjonsfond Utland

⁸¹ Mailkorrespondanse med kilde i Etikkrådet for AP-fonderna

⁸² Om Etikkrådet på deres hjemmeside. <http://www.ap4.se/etikradet/Etikradet.aspx?id=560>. Uthentet 23. april 2011

⁸³ Om Etikkrådet på deres egen hjemmeside. <http://www.ap4.se/etikradet/Etikradet.aspx?id=561>. Uthentet 23. april 2011

⁸⁴ Årsmelding första AP-fonden 2010. <http://www.ap1.se/documents/ar2010.pdf>. Uthentet 13. mai 2011

⁸⁵ Mailkorrespondanse med Etikkrådet for AP-fonden

Foto: Igor Golubenkov

Utelukkelse etter miljøkriteriet

Ti selskaper er utelukket etter miljøkriteriet i de etiske retningslinjene, og disse selskapene tilhører hovedsakelig gruve- og smelteverksindustrien.

Etikkrådet har beskrevet kriterier for hva som vektlegges ved vurderinger av miljøskade, og dette innebærer hvor omfattende og langvarige ødeleggelsene er på natur og miljø og former for skade som kan ha store negative konsekvenser for menneskers liv og helse. For at et selskap skal komme inn under uttrekkskriteriene må selskapet ha forårsaket eller medvirket til skaden, og det har betydning om selskapets virksomhet er i strid med nasjonale lover og internasjonale rammeverk.⁸⁶ Omfanget av miljøskaden vurderes i henhold til blant annet viktige natur- og miljøverdier, befolkningskonsentrasjoner og sårbare grupper, lovverk og styresett i det aktuelle land og selskapets rutiner og praksis.

Med utgangspunkt i disse kriteriene gjennomgikk Etikkrådet i 2010 hvilke sektorer det var særlig grunn til å vektlegge i deres arbeid:

- oljeproduksjon med store lokale forurensingsproblemer
- visse typer gruveaktivitet der avfallshåndtering innebærer særlig risiko,
- ulovlig og annen spesielt ødeleggende skogshogst,
- ulovlig og andre særlig destruktive fiskeaktiviteter,
- noen former for spesielt ødeleggende kullkraftproduksjon,
- spesielt forurensende anlegg innen smelteverk og prosessering av mineraler og metaller,
- noen typer kjemisk industri med utslipp av særlig miljø- og helsefarlige miljøgifter
- *svært ødeleggende damprosjekter*⁸⁷

⁸⁶ Årsmelding Etikkrådet 2010

⁸⁷ Ibid.

II Store dammer – store tap

Globale trender innenfor damutbygging

Fornybar energi har vært i sterk vekst de siste årene; på tross av finanskrisen og lave oljepriser har sektoren hatt en formidabel utvikling.⁸⁸ Dette er en svært velkommen trend – det faktum at vi trenger alternative løsninger på kraftproduksjon basert på fossilt brensel og for å møte verdens økende energibehov er udiskutabelt.

Samtidig tar denne utviklingen mange former. Blant teknologiene som inngår i den økte satsingen på fornybar energi er vannkraftproduksjon gjennom utbygging av store dammer. Som vi skal vise nedenfor er ikke dette bare uproblematisk.

På verdensbasis var antallet store dammer i 1950 rundt 5000; tre fjerdedeler av disse var i USA, Europa og andre industrialiserte regioner. Denne trenden, som var preget av et svært positivt syn på damutbygging, nådde sin topp i 1970 da i gjennomsnitt en til to dammer ble bygget et eller annet sted i verden daglig.

En økende kritikk

Det var tidligere en bred oppslutning om fordelene ved damutbygging. Investeringene i forbindelse med utbygginger ble presentert på en måte som utelukket enhver tvil om at alle utgifter ble dekket i etterkant – og vel så det.

Dammer

Dammer er en moden teknologi – i hvert fall i land som Norge – og kan ha flere funksjoner. Ved damutbygging blir ofte et område demmet opp og et vannmagasin dannet.⁸⁹ Dette brukes til å regulere produksjonen av strøm og bidra til en jevn tilgang av vann. Ved oppsamling av store vannmasser kan trykket fra vannmagasinene generere elektrisitet, og også tilføre vann til landbruk, industri og hushold. Dammer kan også bidra til flomkontroll og elveregulering. Vannkraft er den desidert mest brukte antatt fornybare energikilden i verden i dag. Det produseres rundt 2.645 TWh per år ved hjelp av vannkraft, noe som dekker 19 prosent av verdens elektrisitetsproduksjon⁹⁰ og utgjør 90 prosent av fornybar elektrisitetsproduksjon.⁹¹

Den globale investeringen i dammer var fram til år 2000 på minst 2000 milliarder dollar, og de positive ringvirkningene av utbygging ble også regnet med i regnestykket for å rettferdiggjøre de enorme investeringene. Dette inkluderte matsikkerhet, lokal sysselsetting og kapasitetsbygging, strømtilgang i rurale områder og utvidelse av fysisk og sosial infrastruktur som veier og skoler.⁹²

Fordelene ved dammer ble ansett som selvsagte, samtidig som kostnadene knyttet til utbygging og drift kun ble begrenset til de finansielle kostnadene.⁹³ Andre konsekvenser var vanligvis ikke med i regnestykket.

⁸⁸ REN21, 2010: *Renewables 2010 Global Status report*.

http://www.ren21.net/Portals/97/documents/GSR/REN21_GSR_2010_full_revised%20Sept2010.pdf. Uthentet 20. mai 2011

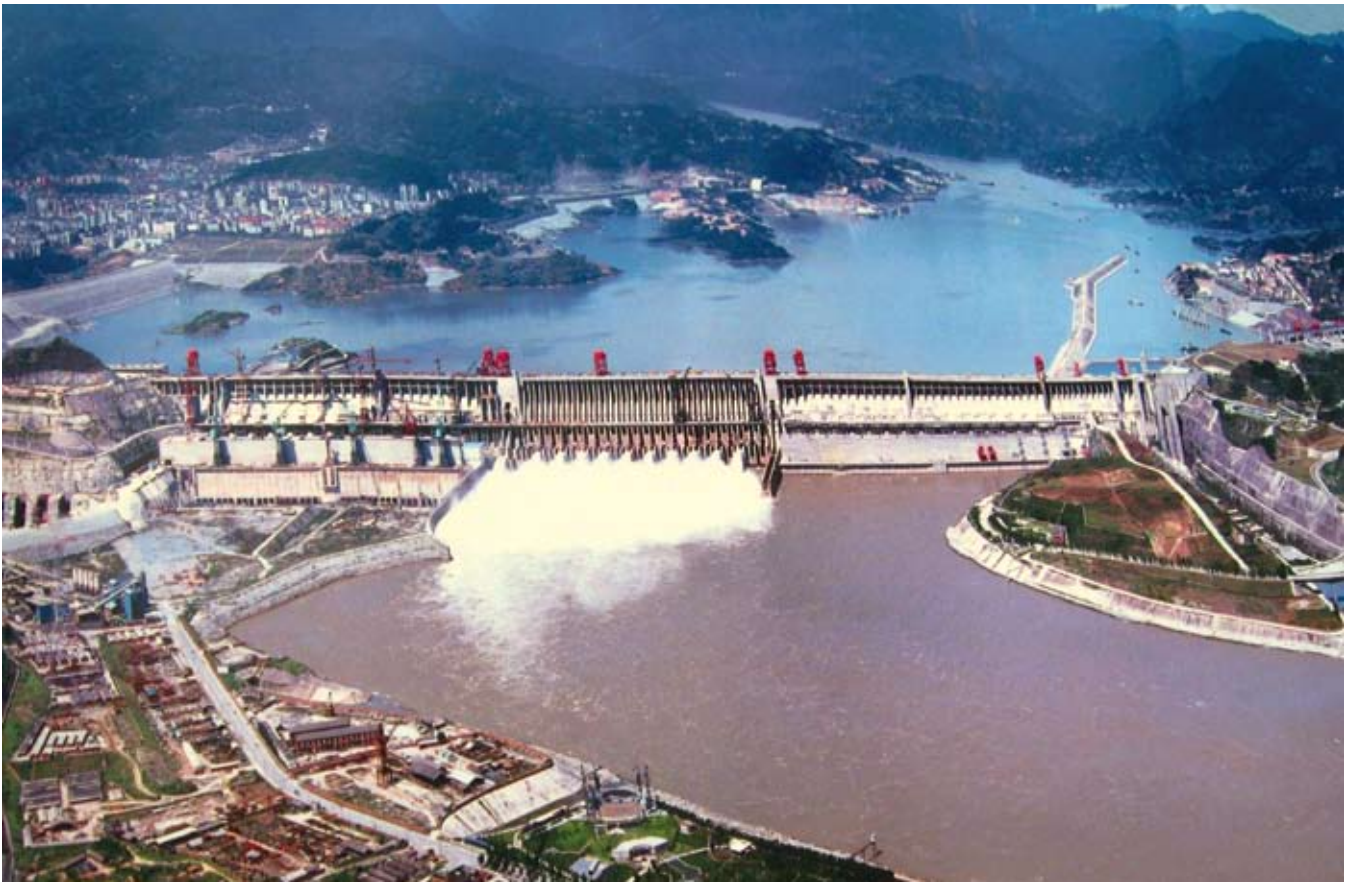
⁸⁹ Et vannmagasin er et naturlig eller kunstig basseng for oppsamling av vann i perioder med høyt tilsig og lavt forbruk, og for uttak av vann i perioder med lavt tilsig og høyt forbruk.

⁹⁰ REN21, 2010: *Renewables 2010 Global Status report*.

⁹¹ Fornybar.no sin nettside om vannkraft. <http://www.fornybar.no/file.axd?fileID=6>. Uthentet 19. mai 2011

⁹² World Commission on Dams, 2000: *Dams and development. A new framework for Decision-Making*. Earthscan Publications Ltd.

⁹³ Ibid.

Hvis man derimot ser på den virkelige kostnaden av damutbygginger, viser det seg at de i gjennomsnitt har hatt 35 prosent mindre overskudd enn det som var antatt i forkant av utbyggingen, og at de i mange tilfeller også har bidratt til en langt lavere strømproduksjon enn forventet. Videre strekker ulempene med slike utbygginger seg langt utover de økonomiske implikasjonene.

Når man ser på konsekvenser for elven og elveleiet, den lokale økologien og lokalsamfunnene som lever i nærheten blir bildet et helt annet. I 1990 hadde mindre enn halvparten av dammene som ble bygget en gjennomgang av miljøkonsekvenser før utbyggingen startet. Enda færre hadde samtykke fra menneskene som måtte flytte.

Dette var bakteppet for Verdens damkomisjon (se boks på side 30). Økende kontroverser rundt store dammer i mange utviklingsland, særlig prosjekter finansiert av Verdensbanken fra midten av 1980-tallet, førte til sterk motstand fra grasrotbevegelser og sivilt samfunn. Store miljøskader, tvangsflytting og manglende tiltak for å gjenopprette tapte livsgrunnlag sto blant klagemålene.

En intern og i stor grad positiv evaluering utgitt av Verdensbanken i 1996 av femti av sine damprosjekter førte til ytterligere misnøye. På et møte mellom damutbyggere og aktivister i Sveits året etter ble det inngått en avtale om å etablere en uavhengig kommisjon som skulle se på utviklingseffekten av store dammer globalt og etablere standarder for å forbedre planleggingen, utbyggingen og driftning av slike prosjekter.

Damprotest i Thailand. Foto: Pianporn Deetes

⁹⁴ Fred Pearce, 2006: *When the rivers run dry. What happens when our water runs out?* Transworld publishers.

⁹⁵ Ibid.

World Commission on Dams

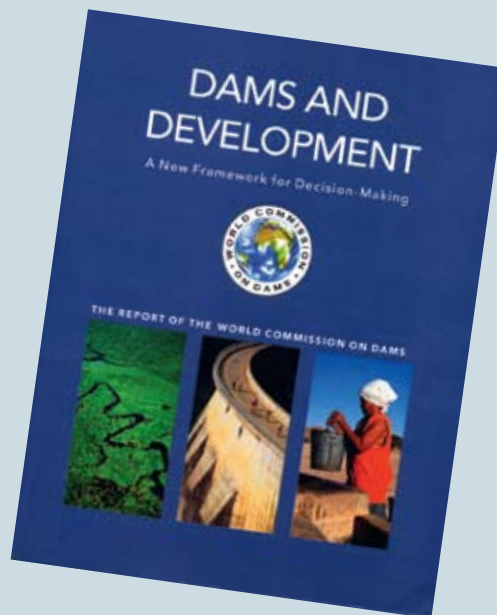
"Perhaps of most significance is the fact that social groups bearing the social and environmental costs and risks of large dams, especially the poor, vulnerable and future generations, are often not the same groups that receive the water and electricity services, nor the social and economic benefits from these".⁹⁶

Dette er en del av innledningen til World Commission on Dams (WCD), som er den mest omfattende uavhengige evalueringen av konkrete utviklingsprosjekter noensinne. Kommisjonen ble nedsatt av Verdensbanken og World Conservation Union (IUCN) i 1998. De tolv kommissærene som skrev rapporten ble valgt med sikte på variert bakgrunn og ekspertise samt ulike perspektiver på dammer og politikk. På tross av de i utgangspunktet ulike overbevisningene kommissærene representerte, ble resultatet et sterkt formulert og sammenhengende dokument.⁹⁷

Etter to år med forskning og konsultasjon, og en rekke politiske kontroverser og kompromisser, kom den avsluttende rapporten ut i 2000. Konklusjonen var at selv om store dammer har gitt et betydelig og viktig bidrag til menneskers utvikling skjer dette altfor ofte til en uakseptabel og unødvendig høy pris, spesielt for berørte lokalsamfunn og miljø. Et eksempel rapporten særlig trekker frem er hvordan dammer har ført til tvangsflytting av 40 til 80 millioner mennesker verden over, og at de fleste av disse menneskene aldri har gjenfunnet sitt tidligere livsgrunnlag.

Rapporten understreker også de mange tilfellene hvor utbygging av dammer har ført til betydelige og irreversible tap av arter og økosystemer. Det vises til at innsats for å motvirke disse konsekvensene ofte har mislykkes, og gis utførlige eksempler på at store demninger har mislyktes i å gi så mye strøm eller vannforsyning som tilhengerne av utbyggingssjektene hadde lovet.⁹⁸

Kommisjonen kom med forslag til et nytt beslutningsrammeverk som skal redusere faren for å gjenta fortidas feil. Dette omhandler hvordan dammer på best måte kan planlegges og forbedres, og nevner blant annet at beslutninger skal være basert på anerkjente rettigheter; at det skal gjøres en risikovurdering for alle involverte og at alle mulige løsninger skal vurderes for å møte behovet dammen skal dekke. Det vektlegges at de samfunnsmessige problemene fra eksisterende dammer må rettes opp før man bygger

nye, at man må oppnå offentlig aksept for nøkkellavgjørelser og hvor viktig det er å beskytte uberørte elver.

Det foreslåtte rammeverket har blitt den viktigste referansen for internasjonal damutbygging. Selv om Verdensbanken og damindustrien har vært lunke til anbefalingene, har de allikevel sluttet seg til WCDs overordnede strategiske prioriteringer, og flere finansielle og andre institusjoner refererer eksplisitt til anbefalingene i sine retningslinjer.⁹⁹ Et eksempel på dette er hvordan medlemslandene i EU har bestemt at klimakvoter fra store dammer bare kan bli solgt på det europeiske markedet dersom prosjektene overholder rammeverket til WCD.

Dr. Kader Asmal, leder av kommisjonen, og Nelson Mandela under lanseringen av rapporten til World Commission on Dams.

Foto: Birgit Zimmerle, International Rivers

⁹⁶ World Commission on Dams, 2000: *Dams and development. A new framework for Decision-Making*. Earthscan Publications Ltd.

⁹⁷ Patrick McCully, 2001: *Silenced rivers – The ecology and politics of large dams*. Zed Books Ltd.

⁹⁸ Innlegg på International Rivers sin nettside: *World Commission on Dams Framework. A brief introduction*. <http://www.internationalrivers.org/en/way-forward/world-commission-dams/world-commission-dams-framework-brief-introduction>. Uthentet 3. juni 2011

⁹⁹ Se heftet *Protecting Rivers and Rights: the World Commission on Dams Recommendations in Action Briefing Kit* for mer informasjon <http://www.fivas.org/fivas/vedlegg/WCDbriefingkit.pdf>

Konsekvenser av utbygging av store dammer

Med norske øyne anses vannkraft som den perfekte fornybare energikilde. Geografiske og sosiale forhold i Norge har tillatt at utbygging av vannkraft har medført begrenset negativ påvirkning på miljøet. Det er nå mange land som søker å følge det norske eksemplet når det kommer til vannkraft og utbygging av dammer,¹⁰⁰ men konsekvensene ved utbygging i mange andre deler av verden er helt annerledes og kan være en sosial og miljømessig katastrofe. Nedenfor er noen av de mest tankevekkende følgene av utbygging av store dammer gjort rede for.

Biologisk mangfold

Ved siden av at det har verdi i seg selv er bevaring av biologisk mangfold i et økosystem avgjørende, blant annet fordi hver art har sin rolle i helheten og fordi det øker systemets tilpasningsdyktighet. Over halvparten av verdens store elvesystemer, inkludert de åtte med størst biologisk mangfold, er påvirket av dammer gjennom oversvømmelse, endringer i vannføring og fragmentering.¹⁰¹

Store dammer har vist seg å være en trussel for det biologiske mangfoldet, både oppstrøms og nedstrøms, og i svært mange tilfeller behandler miljøkonsekvensanalysene dette utilstrekkelig. I det øyeblikket man blokkerer en elv med en dam, fører dette ofte til en ubalanse blant flora og fauna som er avhengig av at elven bevarer sin naturlige vannføring.

Dammer er særlig en trussel mot anadrome fiskearter, det vil si arter som ørret og laks som er ferskvannsfisk men som søker til havet i en periode av livet, for så å dra tilbake til elven igjen. Dersom dammen ikke har en løsning for hvordan fisk kan passere kan dette være en stor trussel mot opprettholdelse av arten.¹⁰²

Også arter som ikke migrerer så langt som dette blir påvirket; aktive arter kan ta skade av turbiner og annet maskineri, miste orienteringsevnen når vannføringen forsvinner eller bli eksponert for rovdyr i forsøk på å forsere dammer, mens passive nedstrøms flytere som for eksempel larvedyr kan synke og gå tapt.¹⁰³ Forstyrrelse av et økosystem ved damkonstruksjon er så drastisk at arter av alle typer er truet, fra planter, virvelløse dyr og insekter, til fisker, fugler og pattedyr. En dam vil skade disse blant annet ved å fragmentere økosystemet, stoppe tilførsel av næringsmidler og oksygen, destabilisere vannivåer og flomsykluser og ved sedimentering og erosjon av elvebredden.¹⁰⁴

---

¹⁰⁰ Informasjon ved samtale av flere representanter fra urbefolkningsgrupper på den internasjonale konferansen "Rivers for Life 3" i Temacapulin, Mexico.

¹⁰¹ Nilsson et. al., 2005: *Fragmentation and Flow regulation of the World's Large Rivers Systems*. Science pp. 408-408. <http://www.sciencemag.org/content/308/5720/405.full>. Uthentet 18. juni 2011

¹⁰² Patrick McCully, 2001, *Silenced rivers – The ecology and politics of large dams*. Zed Books Ltd.

¹⁰³ McLarney, William og Mafla, Maribel, 2007: *Probable Effects on Aquatic Biodiversity and Ecosystems Function of Four Proposed Hydroelectric Dams in the Changuinola/Teribe Watershed, Bocas Del Toro, Panama with Emphasis on Effects within the La Amistad World Heritage Site*. http://www.biologicaldiversity.org/campaigns/panama_rainforest_and_rivers/pdfs/Technical_paper_supporting_La_Amistad_Petition_4_23_07.pdf. Uthentet 18. juni 2011

¹⁰⁴ B. Gujja og D. O. Hunziker, 2000: *The impact of dams on life in rivers, A WWF research report*. <http://www.scribd.com/doc/14280306/Dams-Report>. Uthentet 18. juni 2011.

Chalillo-dammen i Belize er en av mange store dammer som har store problemer med sedimentasjon. Foto: Probe International

Sedimentasjon

Sedimentasjon innebærer at sedimenter (små partikler i vann) som vanligvis driver med elva synker til bunns.¹⁰⁵ Dette kan bli et problem når vannstrømmen når en dam, da sedimentene vil legge seg i et lag på bunnen av dammen.

Alle elver inneholder sedimenter i større eller mindre grad, men i Norge har ikke sedimentasjon i dammene vært noe særlig problem. Vi lever i en temperert sone; jordsammensetningen er hardere, og derfor fører ikke elvene med seg mye sedimenter. I tropiske områder rundt ekvator er situasjonen en helt annen. Avskoging og løsere jordsammensetning er blant grunnene til at elvene inneholder store mengder sand og jord og at sedimentasjon skjer i stor grad i disse områdene.¹⁰⁶

I mange tilfeller vil så mye som 90 prosent av sedimentene bli blokkert dersom det er en dam i elven. Globalt er det antatt at dammer har redusert tilførselen av sedimenter til havet med en fjerdedel.¹⁰⁷

Når sedimentene blir blokkert av en dam, fyller disse gradvis opp vannmagasinet og dammens nytteverdi som strømprodusent, flomkontrollør og vanningskilde avtar.¹⁰⁸ Prosessen med sedimentasjon har vist seg å føre til at de finansielle kostnadene ved utbygging av dammer har blitt høyere enn forventet, og målinger av elvens innhold av sedimenter er en vanskelig og kostbar prosess.

I noen tilfeller, slik som Laoying-dammen i Kina, har sedimentasjon til og med ført til at dammen aldri har blitt operativ.

Klimaendringer

Fornybar energi som vannkraft blir ansett som en av løsningene på de globale klimaproblemene, da den kan overta for ikke-fornybar energi som kull og olje. Allikevel viser det seg at vannmagasiner i seg selv er en kilde til global oppvarming. Særlig i varme strøk kan utslippene av drivhusgasser fra vannmagasin være større enn fra anlegg som bruker ikke-fornybar energi. Hvordan er dette mulig?

Når en dam blir bygget ut på en elv, vil mye av sedimentene og næringsstoffene som vanligvis følger elvestrømmen bli liggende i vannmagasinet og danne klimagasser. Utslipp som følge av dette er særlig høye i de første årene etter at dammen er operativ, men de vedvarer i mange tilfeller i flere tiår. Grunnen til dette er at det dannes alger og plankton som produserer drivhusgasser i vannmagasinet.¹⁰⁹

En lignende prosess finner sted fordi konstruksjonen av en demning innebærer oversvømmelse av et vegetert område som dernest utgjør vannmagasinet. For det første gjør dette at tidligere landbaserte planter dør og ikke lenger absorberer karbondioksid, for det andre vil de døde plantene råtne og føre til utslipp av drivhusgasser.¹¹⁰

¹⁰⁵ Wikipedia. <http://no.wikipedia.org/wiki/Sediment>. Uthentet 25. mai 2011.

¹⁰⁶ Goldsmith, Edward og Nicholas Hildyard, 1984: *The Social and Environmental Effects of Large Dams*. Volume 1. Wadebridge Ecological Centre. Cornwall.

¹⁰⁷ Patrick McCully, 2006: *Fizzy science. Loosening the Hydro Industry's Grip on Reservoir Greenhouse Gas Emissions Research*. International Rivers Network.

¹⁰⁸ Patrick McCully, 2001: *Silenced rivers – The ecology and politics of large dams*. Zed Books Ltd.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Vincent St. Louis et al, 2000, *Reservoir surfaces as sources of greenhouse gases to the atmosphere: A global estimate*, *Bioscience* 50, 766

Et økende antall vitenskapelige studier indikerer at vannmagasiner, spesielt i tropiske områder, er en betydelig kilde til utslipp av drivhusgasser. Brasilianske forskere anslo i 2007 at metan fra dammer er årsaken til rundt 4 prosent av den menneskeskapt globale oppvarmingen.
Foto: Frédéric Guérin, International Rivers

I tillegg til mengde må en vurdere hva slags drivhusgasser som blir frigitt av disse prosessene. I grunnere vann danner bakteriene under nedbrytingen stort sett karbondioksid, men i dypere lag i større grad metan, fordi vannet her inneholder lite oksygen. Dette gjelder uansett om de organiske stoffene skyldes naturlige prosesser eller dammer, men de siste har andre konsekvenser: Dypt vann har høyt trykk, som gjør at det kan holde på større mengde gasser, men når vann fra bunnen av reservoaret når friluft med lavt trykk i turbinene frigjøres metanet som ellers ville vært løst i vannet. Selv om det er vanskelig å sammenligne klimagasser er det enighet om at metan er mye verre enn karbondioksid, og Kyoto-protokollen regner ett tonn metan som ekvivalent med tjue tonn karbondioksid.¹¹¹

En av verdens mest siterte forskere på global oppvarming, Philip Fearnside, har gjennom sin forskning kommet frem til at dammer som er bygget i løpet av 1990-tallet i Amazonasområdet førte til 3 til 54 ganger mer global oppvarming enn moderne anlegg som produserer samme energi på en ikke-fornybar måte,¹¹² og i 2007 ble nok et studium utgitt som viste at verdens 52.000 dammer var kilden til 4 prosent av den globale oppvarmingen.¹¹³

I mange tilfeller avtar produksjonen av klimagasser med tid, slik at den absolutt største delen forekommer i de første årene, dette gjelder for eksempel for kalkylene av utslipp fra Belo Monte-dammen (se egen gjennomgang). Men denne effekten varierer i sterk grad fra sted til sted,

og registrerte målinger viser at utslipp kan være konstante eller til og med øke med tid. Videre er det verdt å merke seg at målte utslipp fra dammer i tropiske områder er mye høyere enn i tempererte soner, nok en indikator på at erfaringer fra vannkraftverk i Norge ikke lar seg generalisere.¹¹⁴

Tvangsflytting

"Det er her jeg ble født, her mine forfedre og jeg har levd livene våre. Det er her jeg vil dø. Hvis jeg kunne fly hadde jeg flydd til demningen og ødelagt den."

Landsbykvinne i Phluk, Kambodsja om den planlagte demningen Sesan 2 som vil føre til total oversvømmelse av hennes landsby.

Tvangsflytting av mennesker omtales gjerne som en nødvendighet og blir forklart med at man skal gjennomføre prosjekter som skal komme "hele befolkningen" til gode. Historisk sett er flere millioner mennesker blitt omplassert på grunn av denne typen politikk, og da spesielt i forbindelse med utnyttelse av naturressurser.

Verdensbanken anslo i 1996 at rundt fire millioner mennesker blir tvangsflyttet hvert år grunnet damkonstruksjon,¹¹⁵ men i tillegg til å sannsynligvis være altfor konser-

¹¹¹ Fearnside, Philip, 2007: *Why Hydropower is Not Clean Energy*. http://www.scitizen.com/future-energies/why-hydropower-is-not-clean-energy_a-14-298.html

¹¹² Innlegg nettside, 2008, *Big hydro hides its role in Global warming*. <http://www.internationalrivers.org/node/1359>. Uthentet 15. juni 2011

¹¹³ Innlegg nettside 2007, *4% of global warming due to dams says new research*. <http://www.internationalrivers.org/node/1361>. Uthentet 15. juni 2011

¹¹⁴ Patrick McCully, 2006: *Fizzy science. Loosening the Hydro Industry's Grip on Reservoir Greenhouse Gas Emissions Research*. International Rivers Network.

¹¹⁵ The World Bank, Environment Department: Resettlement and development, 1996: *The bankwide review of projects involving involuntary resettlement, 1986-1993*.

Spor etter en svunnetid etter utbyggingen av Tehri Dam, India. Foto: Silje Kjørberg Hernes

vativt inkluderer ikke dette det mye høyere antall folk som på mer indirekte måter får sitt livsgrunnlag ødelagt.¹¹⁶

Ved dammen i Akosombo i Ghana, eksisterer det i dag landsbyer av tvangsflyttede mennesker som, 45 år etter at de ble flyttet, fremdeles lengter ”hjem”. Sykdommer tærer på befolkningen, og man sliter med en hverdag preget av fattigdom og manglende fasiliteter og ressurser. Her ser man også at enkeltpersoner plutselig kan stå uten det sosiale sikkerhetsnettet som de en gang kunne lene seg på, enten fordi familier og sosiale nettverk er blitt splittet ved at man er flyttet til ulike områder, eller på grunn av konflikter knyttet til fordelingen av den økonomiske kompensasjonen man har fått.

Om den planlagte Belo Monte-dammen i Brasil blir bygget, vil flere tusen mennesker kunne møte en liknende fremtid der deres egne tradisjoner, verdier og identitet blir utfordret.

Chris McDowell lister opp åtte hovedgrunner til at tvangsflytning fører til fattigdom og dramatisk nedsatt livskvalitet: landløshet, arbeidsledighet, hjemløshet, marginalisering, sykdommer grunnet både økt sårbarhet og dårlige vannkilder, nedsatt matsikkerhet, mindre tilgang til fellesgoder og omveltning av sosiale strukturer.¹¹⁷

I tillegg til potensiell total endring i livsgrunnlag og livssituasjon for den berørte befolkningen har de ansvarlige selskapene og myndighetene i mange situasjoner også problemer med å møte løftene de har gitt om kompensasjon. Tiltak for å gjenopprette livsgrunnlag er sjelden tilstrekkelig.

Hvem investerer i dammer globalt?

På tross av den massive kritikken damutbygging har møtt er fortsatt tusenvis av dammer under utvikling og konstruksjon verden over. I utviklede land som USA, Canada, Japan og europeiske land går mesteparten av investeringene til forbedring av allerede utbygde vannkraftverk, mens i utviklingsland går mesteparten til utbygging av ny vannkraft.

Tradisjonelt har Verdensbanken vært den viktigste finansielle investoren i store dammer globalt sett. På grunn av den økende motstanden mot store dammer på 1990-tallet, sank Verdensbankens investeringer i dammer 90 prosent i løpet av tiåret.¹¹⁸ Det tok ti år før Verdensbanken varslet sin retur til store dammer med finansiering av det 1.070 MW vannkraftprosjektet Nam Theun 2 i Laos. Siden har andel av finansiering til store damprosjekter gått oppover. I september 2010 oppfordret en framdriftsrapport fra banken til økt støtte til ”høyrisiko infrastrukturprosjekter”.

I mellomtida kan man se en tydelig trend der kinesiske og indiske selskaper og finansinstitusjoner har tatt over rollen Verdensbanken tidligere hadde, og hvor det er skapt en ny bølge av globale damutbygginger. Kinesiske banker og selskaper er involvert i utbygging av over 250 dammer i 68 forskjellige land, særlig i Afrika og Sør-øst Asia. Mange av disse bygges uten hensyn til internasjonale miljø- og sosiale standarder, og informasjon om utbyggingene kan være vanskelig å hente på grunn av manglende gjennomsiktighet.

¹¹⁶ Chris McDowell, 1996: *Understanding impoverishment: The consequences of development-induced displacement*. http://www.google.com/books?hl=no&lr=&id=ZuQsTLf8IK0C&oi=fnd&pg=PA49&dq=Development-induced+impoverishment,+resistance+and+river-basin+development&ots=sC8N1kQFpi&sig=ZwZvttCRLQgYbJEK_QLK-cbxxM#v=onepage&q=Development-induced%20impoverishment%20and%20river-basin%20development&f=false. Uthentet 20. juni 2011

¹¹⁷ Chris McDowell, 1996: *Understanding impoverishment: The consequences of development-induced displacement*.

¹¹⁸ Patrick McCully, 2001: *Silenced rivers – The ecology and politics of large dams*. Zed Books Ltd.

Et stort antall statseide og private indiske selskaper har også i de senere årene utvidet sin virksomhet til 16 land i Asia og Afrika, med støtte blant annet fra Export Import Bank of India. På de respektive hjemmefrontene er det Kina, India og Brasil som bygger mest vannkraft, hvor Kina er landet med størst vekst. Her har antallet utbygginger doblet seg i løpet av femårsperioden mellom 2004-2009.¹¹⁹

Andre viktige investorer inkluderer regionale utviklingsbanker og eksportkredittbyråer. Eksempelvis investerte Den asiatiske utviklingsbanken i 2009 rundt 933 millioner dollar i fornybar energi hvorav 238 millioner gikk til utbygging av store vannkraftverk.¹²⁰

---

¹¹⁹ REN21, 2010: Renewables 2010 Global Status report.

¹²⁰ Ibid.

*Men may dam it and say that they have
made a lake, but it will still be a river.*

Wendell Berry (1934-)

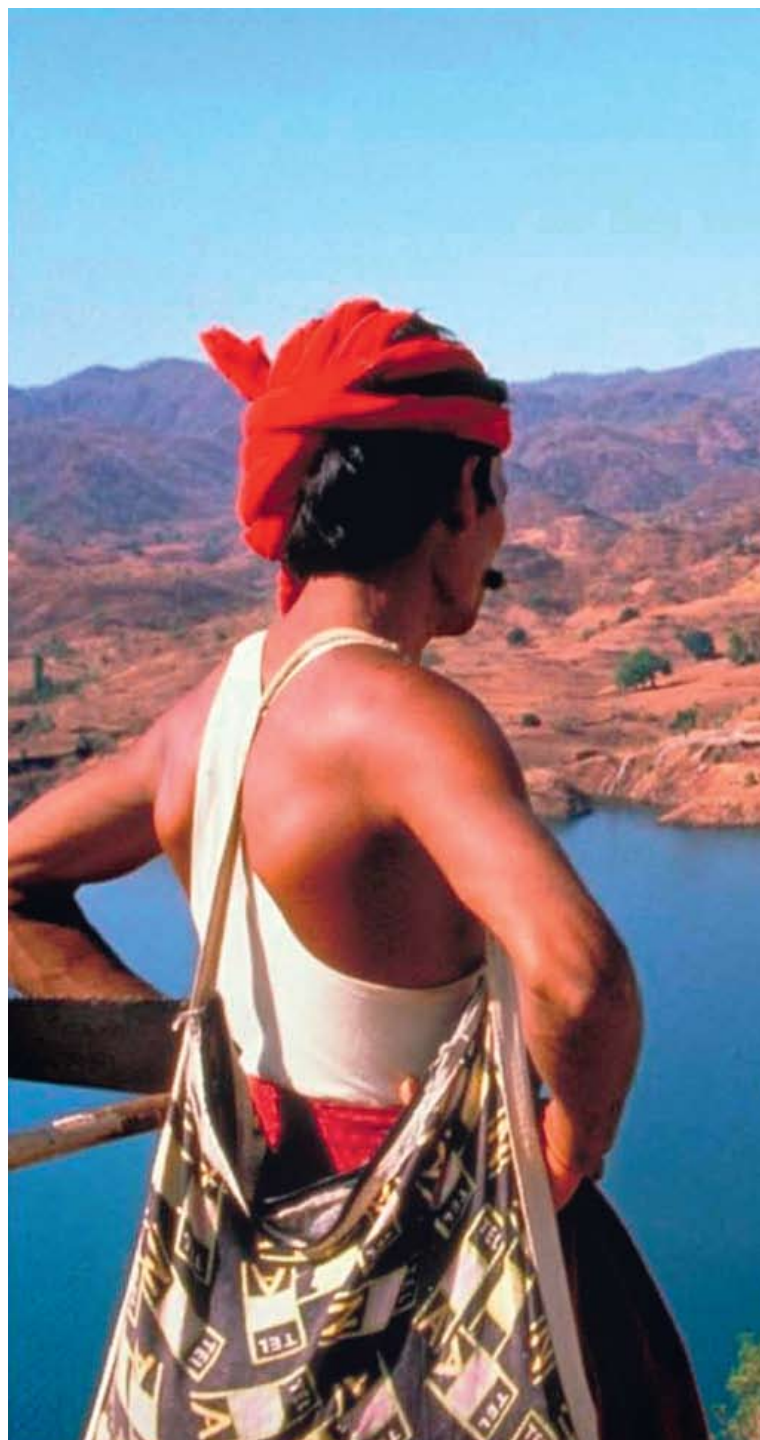
III Pensjonsfondet og ødeleggende damprosjekter

Dammer under utbygging med investering fra SPU

Dammer har tydelige fordeler i form av strømproduksjon, flomkontroll, vanning og så videre, men som vi har sett kan disse fordelene også slå den andre veien. Teknologien er ikke lenger antatt å være en entydig ren energikilde. På tross av sterk vekst i andre fornybare energikilder som vindkraft¹²¹ blir det fortsatt bygget dammer for strømproduksjon hvor de miljømessige og samfunnsmessige ringvirkningene er vanskelig å forutse.

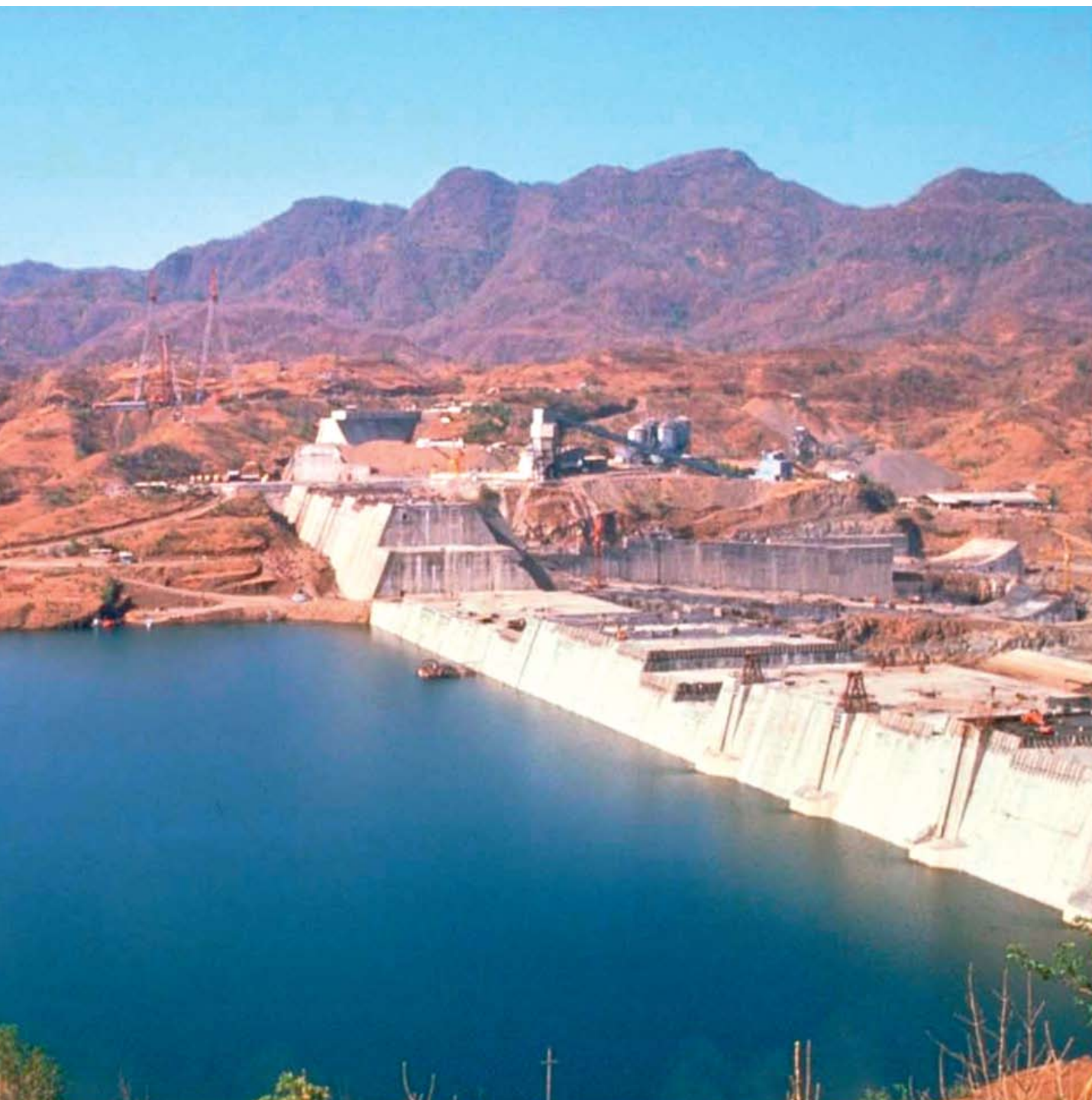
Det er mange eksempler på at utbygginger av store dammer har hatt store negative ringvirkninger. Et eksempel er Tre-Kløfter-dammen i Kina, som er verdens største dam. På tross av massiv kritikk, er det først i senere tid at kinesiske myndigheter har innrømmet at dammen har ført til miljømessige konsekvenser de ikke hadde forutsett; at rundt 40 millioner tonn jord og sand havner i vannmagasinet hvert år som følge av erosjon, stor jordskjelvsfare på grunn av vekten av vannmagasinet, algevekst, utilstrekkelig kompensasjon for de over 1,4 millioner menneskene som ble tvangsflyttet på grunn av utbyggingen og enorme sosiale problemer knyttet til dette. Allikevel ser vi en begrenset vilje til å lære av tidligere feil, da Kina har etablert seg som en sentral damutbygger globalt med prosjekter av en meget stor skala.

SPU investerer i mange selskaper som er involvert i utbygging av store dammer. Referanseindeksen til NBIM er spredt utover mange ulike sektorer og land, og ved innføring av miljøinvesteringene er det ventet at investeringer som er involvert i store dammer vil komme til å vedvare og muligens øke. Mange selskaper i NBIMs portefølje er delaktige i svært kontroversielle damprosjekter, deriblant turbinleverandører, utbyggere og finansielle selskaper.

Etikkrådet har ytret at de vil se nærmere på selskaper hvis praksis fører til grov miljøødeleggelse, blant annet store damprosjekter. Som vi har sett har det tidligere vært størst fokus på selskaper som driver gruve- og smelteverksindustri. Noen pensjonsfond har allerede en aktiv eierskapsutøvelse og utelukkelse av selskaper som er i vannkraftsektoren, i tillegg til større åpenhet rundt hvilke selskaper de er i dialog med og hvorfor.

¹²¹ REN21, 2010: *Renewables 2010 Global Status report*.

I Sverige har AP-fonden en åpen dialog med to selskaper som er involvert i vannkraft: AES, et amerikansk kraftselskap som har brutt ILOs konvensjon nr. 169 om urfolks rettigheter ved sin virksomhet i Panama og Alstom, et fransk selskap som leverer turbiner (selv om grunnlaget for dialogen AP-fonden har med Alstom er deres virke i Palestina). I Norge har KLP, Kommunal Landspensjonskasse, ekskludert de samme to selskapene for brudd på menneskerettighetene. SPU har investeringer i både

Alstom og AES; per dags dato er ingen selskaper involvert i vannkraft utelukket fra SPUs portefølje.

Under følger en presentasjon av fire kontroversielle damprosjekter i forskjellige deler av verden. Foranledningen er å underbygge påstandene om negative konsekvenser av store dammer og se mer i detalj hvordan dette arter seg i praksis. I alle prosjektene er selskaper involvert som er en del av SPUs portefølje.

Våre forfedre finnes inni disse områdene, vårt blod er i disse områdene, vi må bringe videre historien om våre forfedre videre til våre barn. Vi vil ikke sloss, men vi er klare til kamp dersom landområdene våre blir truet. Vi vil leve i landområdene våre i fred med alt som finnes der.¹²⁴

José Carlos Arara, representant for Arara-stammen

Belo Monte, Brasil

Historikk

Planer for det som etter hvert skal bli Belo Monte-dammen startet allerede i 1975 da Brasil fortsatt var et militært diktatur. Forslaget møtte sterk motstand, inkludert mediekampanjer og lobbyarbeid mot Verdensbanken, da dammen og vannkraftverket kom til å oversvømme 14.500 kvadratkilometer regnskog og føre til at tusenvis av mennesker måtte tvangsflyttes.¹²⁵

Når dette prosjektet kun var ett av fem på Xingu-elven, ansopret det den historiske Altamira-samlingen i 1989, der lokalbefolkning fra flere stammer samlet seg for å protestere mot byggingen.¹²⁶ Den opprinnelige planen ble endret, og Belo Monte, som den eneste gjenværende av dammene, ble designet på nytt med et betraktelig mindre vannmagasin.

I 2008 ble en ny miljøkonsekvensanalyse utredet, denne gangen av Eletrobras, Brasils største kraftselskap. På tross av sterk kritikk, nye protester i Altamira og utstrakte mangler i konsekvensanalysen, som observert av et uavhengig

Størrelse: Hvis bygd som planlagt vil Belo Monte bli den tredje største demningen i verden

Kapasitet: 11.233 MW

Hensikt: Strømproduksjon

Kostnad: 20 mrd. amerikanske dollar

Beliggenhet: Xingu-elven, sideelv til Amazonas

Status: Under utbygging

SPUs investeringer i medvirkende selskaper:¹²²

- 435.620.842 kroner (1,56 prosent eierandel) i Andritz, som leverer turbiner og generatorer
- 3.204.160.100 kroner (1,3 prosent eierandel) i Iberdrola, som er delaktige i bygging, drift og vedlikehold
- 1.761.148.643 kroner i Alstom (2,14 prosent eierandel), som leverer turbiner til prosjektet¹²³

¹²² Alle investeringene som er oppgitt i denne rapporten er på grunnlag av tall offentliggjort ved slutten av 2010. Oversikt over de ulike selskapene og investeringene blir kun offentliggjort én gang i året på NBIM sin hjemmeside:

<http://www.nbim.no/en/Investments/holdings-/holdings-and-voting/>

¹²³ Dette tallet gjelder ved utgangen av 2010. Kilde: <http://www.nbim.no/en/Investments/holdings-/holdings-and-voting/>

¹²⁴ Om Belo Monte-dammen på Banktrack sine nettsider:

http://www.banktrack.org/show/dodgydeals/belo_monte_dam_project. Fritt fra engelsk. Uthentet 24. juni 2011

¹²⁵ Georgia O. Carvalho, 2006: *Environmental Resistance and the Politics of Energy Development in the Brazilian Amazon*. The Journal of Environment & Development, volume 15 nr 3, 2006. http://www.indiaenvironmentportal.org.in/files/1_38.pdf. Uthentet 20. juni 2011

¹²⁶ Fearnside, P.M. 2006. *Dams in the Amazon: Belo Monte and Brazil's Hydroelectric Development of the Xingu River Basin*. Environmental Management 38 (1) 16-27.

Stammefolk har ytret motstand mot Belo Monte i flere tiår. Foto: International Rivers

ekspertpanel i Brasil,¹²⁷ fikk prosjektet miljølisen i 2010 fra IBAMA, miljøkontoret i den brasilianske regjering.

Dette har ført til kontrovers og fratredelser innad i IBAMA,¹²⁸ det siste på sitert grunnlag av politisk press fra høyere nivå til å godkjenne prosjektet.¹²⁹ Den 25. februar 2011 ble byggingen igjen stoppet av en føderal dommer for å ikke ha møtt miljømessige krav,¹³⁰ men denne avgjørelsen ble omgjort av en høyere rettsinstans, og nå er igjen byggingen i gang under ledelse av statskontrollerte Norte Energia.¹³¹

Miljømessige konsekvenser

Utbygging av Belo Monte-demningen vil føre til at opp til 80 prosent av Xingu-elven blir avledet fra sin naturlige strøm. Dette vil særlig gå utover lokalsamfunnene som lever i området kalt *Volta Grande* (Big Bend) langs elva, da dette området vil tørke fullstendig ut i lange perioder dersom demningen bygges ut.¹³² Rundt 800 urfolk fra ulike stammer og etniske grupper bor i dette området.

¹²⁷ Experts Panel Assesses Belo Monte Dam Viability 2007.

http://www.internationalrivers.org/files/EXEC%20SUMMARY%20ENGLISH_0.pdf. Uthentet 20. juni 2011

¹²⁸ Artikkel på BBC news sin hjemmeside: *Brazil grants environmental licence for Belo Monte Dam*

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/8492577.stm>. Uthentet 20. juni 2011

¹²⁹ Artikkel på Corporate Accountability International sin hjemmeside: *Shame on Brazil: Stop the Amazon Mega-Dam Project Belo Monte.*

<http://www.stopcorporateabuse.org/huntington-news-shame-brazil-stop-amazon-mega-dam-project-belo-monte>. Uthentet 23. juni 2011

¹³⁰ Artikkel på Reuters sin nettside: *Brazil court halts massive Amazon dam construction.*

<http://www.reuters.com/article/2011/02/25/brazil-dam-idUSN2513149720110225>. Uthentet 23. juni 2011

¹³¹ Artikkel på BBC news: *Brazil court reverses Amazon Monte Belo dam suspension.*

<http://www.bbc.co.uk/news/world-latin-america-12643261>. Uthentet 23. juni 2011

¹³² Artikkel på Amazon Watch sin hjemmeside: *Stop the Belo Monte Monster dam.*

<http://amazonwatch.org/work/belo-monte-dam>. Uthentet 23. juni 2011

Den hvitkinnete edderkoppapen er blant artene som står i fare for utryddelse dersom Belo Monte bygges som planlagt. Foto: Tom Conger

Biologisk mangfold

Xingu-elven er en smeltedigel av biologisk mangfold, som eksemplifisert av 467 identifiserte fiskearter, mange av disse endemiske.¹³³ Belo Monte vil påvirke dette mangfoldet i et utbredt område i det sentrale Amazonas. Som følge av uttørring av deler av elva, drastisk senket vanntrykk og lavere vannivå vil hundrevis av fiskearter stå i fare for å bli fullstendig utryddet.¹³⁴ Skogene som vanligvis har rikelig med vann vil ikke lenger kunne dra nytte av det periodevis flomvannet, slik at i tillegg til å påvirke endemiske og migratoriske fiskearter, vil annen fauna både på land og til vanns bli truet, inklusive utryddningstruede arter som satansaki-åpen og hvitkinnete edderkoppape. Også truede skilpaddearter nedstrøms vil miste sine yngleområder.¹³⁵

Klimaendringer

Belo Monte har blitt foreslått som en del av fornybar energi-satsingen i Brasil, og blir sett på som et viktig ledd i landets forpliktelser til å redusere sine utslipp med 38 prosent innen 2020. Midlertidig viser det seg at vannmagasiner i tropiske skoger som Amazonas i seg selv kan bli en betraktelig kilde til drivhusgasser på grunn av nedbryting av biologisk materiale.

I følge Phillip Fearnside, Brasils fremste ekspert på utslipp fra vannmagasin, vil Belo Monte som prosjekt ikke komme alene. På grunn av demningens lave kapasitet i tørkeperioden viser Fearnside at Babaquarademningen – en

mye større lagringsdemning (storage dam) – vil bli bygget oppstrøms fordi Belo Monte er fullstendig urealistisk uten denne økonomisk sett.¹³⁶

Fearnside kalkulerer i sine studier at Babaquara og Belo Monte-demningene i løpet av de ti første årene i drift sammenlagt vil ha et utslipp som er fire ganger høyere enn et tilsvarende kraftverk som er basert på fossilt brensel. Selv etter 20 år vil prosjektet fortsatt ha to og en halv ganger høyere utslipp enn ikke-fornybare energikilder. Prosjektet som et initiativ for renere energi kan derfor sterkt betviles.

Samfunnsmessige konsekvenser

En kritikk av miljøkonsekvensanalysen skrevet av førti uavhengige eksperter viser mange negative konsekvenser av utbyggingen. Ved uttørring av Volta Grande vil transportmulighetene for lokalbefolkningen bli borte, og dermed forsvinner deres muligheter til å reise til urbane områder for å selge sine varer. Synkende vannstand vil også ødelegge for produksjon av landbruksvarer i regionen, noe som vil påvirke urfolk og bønder sterkt. Studiene viser at vannkvaliteten i området vil betraktelig forverres, og at det er høy sannsynlighet for at regnskogen i området ikke vil overleve. Etablering av små stillestående vannkilder vil øke myggbestanden, og med det stiger faren for malaria og andre vannbårne sykdommer.¹³⁷

¹³³ Camargo et al., 2004. *Review of the geographical distribution of fish fauna of the Xingu river basin. Brazil.* Ecotropica vol. 10 nr. 123, 2004: http://www.gtoe.de/public_html/publications/pdf/10-2/Camargo,Giarizzo,Isaac%202004.pdf. Uthentet 24. juni 2011

¹³⁴ Georgia O. Carvalho, 2006: *Environmental Resistance and the Politics of Energy Development in the Brazilian Amazon.* The Journal of Environment & Development, volume 15 nr 3 2006

¹³⁵ Artikkel på Climate Connections sine hjemmesider: *Harmful Impacts of the Belo Monte Dam on the Amazon's Xingu River.* <http://climate-connections.org/2011/04/12/harmful-impacts-of-the-belo-monte-dam-on-the-amazon%E2%80%99s-xingu-river/>. Uthentet 24. juni 2011.

¹³⁶ Fearnside, Patrick, 2011: *Will the Belo Monte Dam's benefits outweigh the costs?* Latin America Energy Advisor p. 6, 2011. http://philip.inpa.gov.br/publ_livres/2011/Belo%20Monte-Latin%20America%20Energy%20Advisor.pdf. Uthentet 24. juni 2011

¹³⁷ Om Belo Monte-dammen på Banktrack sine nettsider: http://www.banktrack.org/show/dodgydeals/belo_monte_dam_project. Uthentet 24. juni 2011

Urfolk som lever i Xingu-bassenget mener at de heller ikke ble tilstrekkelig konsultert om prosjektet. Dette står i motsetning til deres rett til et fritt, forutgående og informert samtykke (FPIC), som etter internasjonal lov skal skje i forkant av avgjørelsen om en eventuell utbygging. Det har vært flere eksempler på at motstandere som stammeledere, sosiale bevegelser og lokalbefolkning generelt har vært offer for dødstrusler.¹³⁸

Tvangsflytting

Offisielt vil 19 000 mennesker bli tvangsflyttet på grunn av Belo Monte-demningen; dette tallet omfatter hovedsakelig innbyggere i byen Altamira. Mens tørke vil ramme befolkningen som bor langs Volta Grande vil Altamira bli oversvømt i regnesongen. Den uavhengige gjennomgangen av prosjektet har imidlertid kommet frem til at det virkelige antallet mennesker som blir direkte påvirket av demningen er dobbelt så høyt.

Under selve utbyggingen av demningen forventes det at 100.000 mennesker vil ankomme Altamira på søken etter jobb i forbindelse med damutbyggingen. Dette kommer til å føre til en stor endring i liv og leven blant lokalbefolkningen, som vanligvis driver med landbruk i småskala. Infrastrukturen i byene og landsbyene i regionen er svært begrenset, og det forventes at et stort flertall migranter ikke vil finne jobb på demningen. Disse kommer sannsynligvis til å flytte til regnskogsområder, noe som vil føre til avskoging og stor påvirkning på fisk og dyreliv, i tillegg til ødeleggelse av urfolks landområder.¹³⁹

Fordeling

Overføringslinjer som vil bygges for å koble Belo Monte med det sentrale nettet kommer til å bety at elektrisiteten fra Belo Monte vil kunne nå omtrent over alt i Brasil. Mest sannsynlig er det likevel at elektrisiteten først og fremst vil tilfalle de stadig flere smelteverkene for aluminium, jern og andre typer metaller i Amazonas slik som Juriti, Carajas og Paragomias. Disse er eid av henholdsvis Alcoa, Vale og Norsk Hydro (80 prosent eierskap).

---

¹³⁸ Artikkel på Intercontinental Cry sin hjemmeside: *Indigenous Leaders Suffer Death Threats Because They Resist the Belo Monte Dam*. <http://intercontinentalcry.org/indigenous-leaders-suffer-death-threats-because-they-resist-the-belo-monte-dam/>. Uthentet 24. juni 2011

¹³⁹ Om Belo Monte-dammen på Banktrack sine nettsider: http://www.banktrack.org/show/dodgydeals/belo_monte_dam_project. Uthentet 24. juni 2011

Gibe 3, Etiopia

Historikk

Som et ledd i Etiopias plan for økonomisk utvikling er det lagt opp til en drastisk økning i produksjonen av energi – både for eget bruk og eksport til naboland. Det ble tidlig klart at vannkraft vil spille en sentral rolle i dette arbeidet.¹⁴⁰ I følge myndighetenes forrige 5-årsplan¹⁴¹ skulle den årlige energiproduksjonen økes med hele 280% fra 2005 til 2010,¹⁴² noe som blant annet innebærer konstruksjonen av en rekke større og mindre kraftverk. Det største og mest kontroversielle av disse prosjektene er Gibe 3, som er under utbygging på den 760 kilometer lange elven Omo.

Tidspress og manglende konsekvensutredning

Med bakgrunn i den ambisiøse og hastige 5-årsplanen til myndighetene ble utbyggingen av demningen påbegynt allerede i 2006, etter at det italienske selskapet Salini ble tildelt prosjektet uten noen form for anbudsrunde. Fravær av internasjonal budrunde er i strid med både nasjonale lover, internasjonale avtaler og gjeldende praksiser, og de etiopiske myndighetene møtte sterk kritikk for måten oppdraget ble gitt til de italienske utbyggerne. Et ytterligere overtramp av etiopisk lovgivning ble gjort da det ikke forelå noen analyse av de miljømessige og sosiale konsekvensene som prosjektet ville ha, i tillegg til svært mangelfull konsultasjon med de folkegruppene som blir direkte påvirket av utbyggingen.

Størrelse: Vil etter planen bli Afrikas største demning

Kapasitet: 1.870 MW

Hensikt: Strømproduksjon

Kostnad: I overkant av 2 mrd. amerikanske dollar

Beliggenhet: Omo-elven

Status: Under utbygging, planlagt ferdig 2012

SPUs investeringer i medvirkende selskaper:

- 41 178 191 kroner (0,07 prosent eierandel) i Dongfang Electric corp Ltd., som leverer turbiner til prosjektet

¹⁴⁰ Hailu, Solomon Seyoum. *Hydropower of Ethiopia: Status, potential and prospects*. Ethiopian Association of Civil Engineers. <http://www2.webng.com/bahirdarab/hydropower.pdf>. Uthentet 19. mai 2011.

¹⁴¹ Ministry of Works and Urban Development Ethiopia, 2007: *PASDEP - Plan for Accelerated and Sustained Development to End Poverty*. <http://www.ldphs.org.za/resources/local-government-database/by-country/ethiopia/national-policy/Plan%20for%20Urban%20Development%20and%20Urban%20Good%20Governance.PDF>. Uthentet 20. mai 2011

¹⁴² Ministry of Finance and Economic Development Ethiopia, 2006: *PASDEP - Plan for Accelerated and Sustained Development to End Poverty*. http://planipolis.iiep.unesco.org/upload/Ethiopia/Ethiopia_PASDEP_2005_2010.pdf. Uthentet 20. mai 2011

14. mars 2009: En stor demonstrasjon i Kenya mot Gibe III på Omo-elven i Etiopia.
Foto: Ikal Angelei

I 2008, først to år etter at konstruksjonen av Gibe 3 begynte, ble det utarbeidet en miljøkonsekvensanalyse – et dokument som møtte kraftig kritikk i en rapport skrevet av en gruppe (anonyme¹⁴³) akademikere og konsulenter.¹⁴⁴ Rapporten påstår at den foreliggende konsekvensanalysen bygger på falske premisser og forvrenginger av fakta, og at dataene som ligger til grunn er både uvitenskapelige og nøye utvalgt. Til tross for gjentatte rapporter^{145 146 147} som peker på mangelfulle analyser, fraværende høringer med lokalbefolkninger nedstrøms for demningen og andre svakheter ved prosjektets gjennomføring fortsetter utbyggingen av demningen som planlagt.

Gibe 3 vil føre til store konsekvenser for både befolkning og natur nedstrøms for demningen, og kritikere hevder at prosjektet kan sende så mange som en halv million mennesker ut i en fremtid preget av sult og konflikter.¹⁴⁸

Miljømessige konsekvenser

Flom – en kilde til liv

En oppdemming av vannet i Omo-elven vil hindre den årlige flommen som er avgjørende for matsikkerheten til mer enn 200.000 mennesker i områdene rundt elven.¹⁴⁹

¹⁴³ En annen problemstilling i forbindelse med Gibe III er den store frykten blant kritikere for å havne i konflikt med myndighetene dersom de åpenlyst kritiserer utbyggingen.

¹⁴⁴ Africa Resources Working Group (ARWG), 2009. *A Commentary on the Environmental, Socioeconomic and Human Rights Impacts of the Proposed Gibe III Dam in the Lower Omo River Basin of Ethiopia*. http://www.arwg-gibe.org/uploads/ARWG_COMMENTARY.GIBE_III_DAM_downstreamEIA.pdf. Uthentet 21. mai 2011

¹⁴⁵ Hathaway, Terri og International Rivers Network, 2009: *Facing Gibe III Dam: Indigenous Communities of Ethiopia's Lower Omo Valley*. <http://www.internationalrivers.org/files/LowerOmoValleyfinal.pdf>. Uthentet 21. mai 2011

¹⁴⁶ International Rivers Network, 2009: *Ethiopia's Gibe III Dam: Sowing Hunger and Conflict*. http://www.internationalrivers.org/files/Gibe3FS_051509final.pdf. Uthentet 21. mai 2011.

¹⁴⁷ Artikkel på BBC news: *The dam that divides Ethiopians*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7959444.stm>. Uthentet 21. mai 2011

¹⁴⁸ Artikkel på BBC News sine nettsider: *Web Campaign against Ethiopia Gibe III dam*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8582682.stm>. Uthentet 21. mai 2011

¹⁴⁹ Artikkel på Survival International sin hjemmeside: *Giant dam to devastate 200,000 tribal people in Ethiopia*. <http://www.survivalinternational.org/news/5683>. Uthentet 21. mai 2011

Turkanasjøen er verdens største permanente ørkensjø og står overfor en miljømessig katastrofe dersom Gibe III blir utbygget.
Foto: African Youth Initiative on Climate Change

I dag lever brorparten av befolkningen i den nedre delen av Omo-dalen av jordbruk, og da særlig ved å utnytte de ernæringsrike områdene som ligger under vann flere måneder i året. Ved et fravær av dette næringsrike flomvannet, kombinert med en lavere vannføring i elven, vil livsgrunnlaget for store deler av befolkningen langs elven bli truet. Etiopiske myndigheter åpner for en regulert flom over et kort tidsrom i et forsøk på å gjenskape de gunstige forholdene, men kritikere hevder at en slik løsning ikke vil fungere. Kritikken peker på at en kunstig 10-dagers flom vil være for rask og intens til å kunne erstatte den 3-4 måneder lange naturlige flommen.

Økt erosjon og synkende grunnvannstand

For å bevare den nåværende grunnvannstanden i Omo-dalen, er man avhengig av å ivareta den langvarige årlige flommen og vannstanden i elven. Med oppdemmingen av Omo, vil vannføringen i elven gå betydelig ned slik at grunnvannsreservene ikke vil kunne fylles opp tilstrekkelig. I tillegg er grunnvannet kritisk for vedlikeholdet av den dyrkbare jorden og skogbeltet som går langs elven – en skogtype som er det siste av sitt slag i Afrika sør for Sahara.

Turkanasjøen truet

Turkanasjøen er verdens største ørkensjø og ligger ved utløpet av Omo like over grensen til Kenya. I dag er innsjøen livsgrunnlaget for over 300.000 mennesker, og man anslår at så mye som 80-90 prosent av vanntilførselen i innsjøen kommer fra Omo. I følge en studie vil byggingen av Gibe 3 kunne begrense vanntilførselen til Turkanasjøen med 85 prosent per år, og ha potensialet til å tørke inn de mest produktive fiskeområdene i sjøen i tillegg til å senke vannkvaliteten i sjøen ytterligere. Dersom vannstanden synker

med 10 meter betyr dette at sjøens volum vil synke med over 30 prosent og at saltnivået vil øke med 146 prosent. En jevn vanntilførsel fra elven er kritisk for å kompensere for vannet som fordampes fra innsjøen, og spiller en stor rolle i vedlikeholdet av vannstanden.¹⁵⁰

I Turkanasjøen eksisterer det i dag et titalls ulike fiskearter som er avhengige av den årlige flommen fra Omo for å igangsette gytingen. Flommen er også avgjørende for produksjonen av plankton i sjøen. Med synkende vanntilførsel og fraværende flom vil saltnivået i vannet øke og gjøre både levevilkårene til fisken og planktonproduksjonen betydelig dårligere.

Samfunnsmessige konsekvenser

Matmangel og økte konflikter

I et område der lokalbefolkningen gjennom jordbruk og fiske er så avhengige av vannressurser som i Omo-dalen og rundt Turkanasjøen, vil utbyggingen av Gibe 3 få alvorlige konsekvenser. Ikke bare vil det true matsikkerheten og skape ytterligere utfordringer knyttet til sult og fattigdom, men det vil også øke konfliktpotensialet rundt tilgangen til viktige ressurser som mat og vann. Området i den nedre Omo-dalen og rundt Turkanasjøen er allerede preget av uro og konflikter over både etniske- og nasjonale grenser, og det er stor fare for at økende mangel på livsnødvendige ressurser vil eskalere konfliktnivået ytterligere.

Mangelfulle høringer

I strid med internasjonalt anerkjente urfolksrettigheter, etiopiske lover og finansinstitusjoners retningslinjer, peker

¹⁵⁰ Campagna per la Riforma della Banca Mondial og International Rivers, 2010: *Fighting for Lake Turkana. Why Kenyan communities are resisting Gibe III dam.* <http://www.internationalrivers.org/files/LakeTurkanaTripReport0610.pdf>. Uthentet 20. mai 2011

flere rapporter på at de obligatoriske høringene med berørte lokalsamfunn i beste fall har vært mangelfulle.¹⁵¹ I følge en rapport hevdes det at under 300 individer (av minst 200.000) har deltatt på offisielle høringer knyttet til konstruksjonen av Gibe 3 – og ingen av disse høringene fant sted før 10-17 måneder etter at kontrakten for utbyggingen var signert og arbeidet påbegynt. Disse høringene har heller ikke tatt hensyn til at lokalbefolkningen i området ikke snakker amharisk, men i stor grad lokale stammespråk, og derfor har store problemer med å forstå den lille informasjon de har fått.

Mangelfulle konsekvensanalyser

”Gibe III Environmental and Social Impact Assessment” (ESIA) er en konsekvensanalyse som i følge kritikere er preget av selvmotsigelser, unøyaktigheter, manglende problemstillinger og dårlige data. Kritikken omfatter blant annet at befolkningen på den kenyanske siden av grensen ved Turkanasjøen ikke er tatt hensyn til i rapporten og at spørreundersøkelser som danner datagrunnlag for rapporten til dels er utfylt av administrativt personell og ikke de som faktisk bor i berørte områder.

Som et annet eksempel trekkes frem grunnlaget for beregningen av hvor stor vannføringen blir når demningen er ferdig konstruert. ESIA baserer seg på tall fra mars 1964 – den tørreste måneden det året, med en vannføring på 25 kubikkmeter per sekund. Til sammenligning er den gjennomsnittlige vannføringen for mars måned fra 1964 – 2001 beregnet til å være hele 60 kubikkmeter per sekund.¹⁵² Dette vil ha stor betydning for vannstanden i elven, hverdagen til menneskene langs elven, og ikke minst for fremtiden til Turkanasjøen.

---

¹⁵¹ International Rivers Network, 2009: *Key Concerns Regarding AfDB's Consideration to Support the Gibe 3 Hydropower Dam in Ethiopia: A Discussion Document*.

http://www.internationalrivers.org/files/Gibe%203%20AfDB%20Discussion%20Final_0.pdf. Uthentet 21. mai 2011

¹⁵² Artikkel på Wildlife Direct sine hjemmesider: *The Gibe III Dam must be stopped*.

<http://richardleakey.wildlifedirect.org/2009/03/26/the-gibe-iii-dam-must-be-stopped/>. Uthentet 21. mai 2011

Byggeområdet for Subansiri-dammen som vil bli den største dammen i India hvis bygget som planlagt. Et ekspertpanel som gjennomgikk prosjektet har påpekt flere grunnleggende feil med konstruksjonen. Foto: Ritu Raj Konvar

Lower Subansiri Dam, India

Historikk

Subansiri-dammen ligger nordøst i India på grensen mellom delstatene Assam og Arunachal Pradesh. Denne delen av India har i den siste tiden vært et fokuspunkt for damutbyggere, og blir der omtalt som ”fremtidens kraftstasjon”. Med elleve operative vannkraftverk og over 150 planlagt ligger det an til flere store konflikter i regionen. Grunnlaget for konfliktene er blant annet beskrevet i flere rapporter som har pekt på de sosiale og miljømessige konsekvensene utbyggingene vil ha på disse sårbare områdene.¹⁵³ Et prosjekt som er særlig aktuelt i dette området er Subansiri-dammen.

En kamp mot klokka – utbyggere som har det travelt

I 2000 ble det avgjort at et vannkraftverk på Subansiri-elven skulle bygges, og prosjektet ble gitt til den indiske utbyggeren National Hydropower Corporation (NHPC). NHPC startet forberedelser og utbygging av prosjektet to år før nødvendige klarsignaler ble gitt. Det ble i løpet av denne tiden begått klare brudd på anbefalinger fra miljøkonsekvensanalysen for prosjektet og på standarder for bevaring av skogområder.

Kritikken mot NHPC går blant annet på at de oppbevarte materialer og dumpet avfall i elven samt at selskapet hadde satt opp gjerder som førte til forstyrrelser av en nødvendig elefantsti.¹⁵⁴ Saken ble i 2003 tatt opp i høyesterett, noe som førte til flere måneders utsettelse mens NHPC rettet opp i sin praksis.¹⁵⁵

Størrelse: Etter planen vil Lower Subansiri Dam bli Indias største demning

Kapasitet: 2000 MW

Hensikt: Strømproduksjon

Kostnad: Rundt 2 mrd. amerikanske dollar

Beliggenhet: Subansiri, sideelv til Brahmaputra

Status: Utbyggingen er satt på vent

SPUs investeringer i medvirkende selskaper:

- 8.958.256 kroner i NHPC Ltd. (0,02 prosent eierandel), som er utbygger av prosjektet
- 1.761.148.643 kroner i Alstom (2,14 prosent eierandel), som leverer turbiner til prosjektet

¹⁵³ Peter Bosshards blogg: *People's power blocks dam construction in Northeast India.*

<http://www.internationalrivers.org/en/blog/peter-bosshard/2011-5-11/people%E2%80%99s-power-blocks-dam-construction-northeast-india> Uthentet 15. juni 2011

¹⁵⁴ People's movement in Subansiri Valley og Riverbasin Friends: *Subansiri Hydro Electric Project.*

<http://old.cseindia.org/programme/industry/eia/subansiri.pdf>. Uthentet 13. juni 2011

¹⁵⁵ International Rivers Network m. fl., 2005: *Financing dams in India: Risks and challenges.* http://www.banktrack.org/download/financing_dams_in_india_risks_and_challenges/050201_financing_dams_in_india_risks_and_challenges.pdf. Uthentet 15. juni 2011

Leveransene av Alstoms turbiner til Subaniri ble boikottet av lokalbefolkning i Assam. Foto: International Rivers

I 2009 ble prosjektet igjen møtt med kraftig kritikk da en rapport påpekte flere svakheter knyttet til prosjektet. Rapporten hevdet blant annet at det var upassende med en dam av en slik størrelse i et område med såpass geologisk og seismologisk sårbarhet,¹⁵⁶ og at høyden på dammen var direkte feilberegnet. Det ble påpekt fra flere hold at miljøkonsekvensanalysen ikke hadde tatt hensyn til konsekvensene nedstrøms i elven. Over 40 ulike grupper har mobilisert seg i India for å stanse prosjektet før videre utbygging, og de har så langt lyktes ved å blokkere turbinleveransene til byggeområdet.

Miljømessige konsekvenser

Flomfare

Utbyggingen av dammen vil ha store konsekvenser for områdene nedstrøms. Overløpet av dammen, som skal regulere flomvannstanden, har blitt laget for en kapasitet på 12.024 kubikkmeter vann per sekund på tross av at det tidligere har vært registrert vannstrømmer av dobbel

NHPC – National Hydropower Corporation – er Indias største vannkraftselskap og er statlig eid. Selskapet bygger og driver dammer til vannkraft, hovedsakelig i India, men er også kontraktør på utbygginger i Burma.¹⁵⁷ Selskapet har gjennom mange års virksomhet fått flere anklager mot seg, som for eksempel ved å ha oversvømt landsbyer uten forvarsel, å bruke makt for å tvangsflytte mennesker og nedverdiggelse for å tvinge folk fra landområdene sine.

mengde i elven.¹⁵⁸ Derfor er flomfaren fortsatt i høy grad til stede, og argumentene for at dammen forebygger flom nedstrøms kan være en falsk trygghet.

De geologiske forholdene rundt dammen – i en dal, med utilstrekkelig fundament – gjør at demningen er særlig sårbar dersom et jordskjelv skulle inntreffe. Subansiri-elven bærer daglig i gjennomsnitt 21.338 tonn mudder og

¹⁵⁶ Neeraj Vagholikar & Partha J. Das, 2010: *Damming Northeast India. Jiggernaut of hydropower projects threatens social and environmental security of region.*

¹⁵⁷ Livemint.com. *NHPC to submit report on Myanmar project by oct.* <http://www.livemint.com/2010/09/07213124/NHPC-to-submit-report-on-Myanm.html?atype=tp>. Uthentet 12. juni 2011

¹⁵⁸ Artikkel på Down to Earths hjemmeside: *Reduce Subansiri Dam height: panel.* <http://www.downtoearth.org.in/node/1532>. Uthentet 15. juni 2011

leire, og denne massen vil bli blokkert og akkumuleres i vannmagasinet.

Konsekvenser nedstrøms

Den planlagte strømreguleringen vil føre til problemer for mennesker og dyreliv nedstrøms i Subansiri, særlig i vinterhalvåret. Da føres normalt 400 kubikkmeter vann i sekundet ned elven. Både økologien og menneskene som lever nedstrøms har tilpasset seg den lave men konstante tilførselen av vann i denne perioden. Når Subansiri-dammen er oppe og går vil dette bli betraktelig endret. Tjue timer av døgnet vil store mengder vann bli holdt tilbake i vannmagasinet, og bare seks kubikkmeter per sekund føres gjennom turbinene. I de fire resterende timene, når strømproduksjonen er på topp, øker dette til 2.560 kubikkmeter. Dermed har elven svært lav vannføring i tjue timer mens tilgangen til vann resten av tiden vil variere fra to til 600 prosent av normal tilgang – et drastisk avvik fra naturlige forhold.¹⁵⁹

Biologisk mangfold

Dammen vil føre til oversvømmelser 47 kilometer oppstrøms i elven. Et område på 4.000 hektar skog vil påvirkes, hvorav 3.436 kommer til å bli direkte oversvømt. Området rundt Subansiri er kjent for å være meget rikt på biologisk mangfold. Miljøkonsekvensanalysen har i tillegg til å være karakterisert som mangelfull på konsekvenser nedstrøms for dammen, også blitt kritisert for utilstrekkelig utredning av dette. Informasjonen om de ulike artene i området er direkte feilaktig. Som et eksempel kan det nevnes at ifølge analysen innehar området 55 fiskearter, mens biologer som har blitt konsultert sier tallet er minst 118, noen av disse endemiske for denne elven.¹⁶⁰

Samfunnsmessige konsekvenser

Endring i livsgrunnlag

Lokalbefolkningen i området er nært tilknyttet vannressursene, og fattigdom vil være en direkte konsekvens av damutbyggingen. Det er antatt at samtlige av husholdningene som bor nedstrøms for Subansiri-elven lever av jordbruk i en eller annen form,¹⁶¹ og fiske er også vanlig. Modifikasjon av elvens naturlige kretsløp vil påvirke lokalbefolkningens matproduksjon gjennom jorderosjon og ved å hindre næringsrike stoffer i mudder og leire i å nå jordbruksområdene. Redusert ernæringsstatus vil gå særlig utover kvinner, barn og eldre.

Tradisjonelt har det vært mye politisk uro i områdene nordøst i India, og slik er det også i dag. Ofte har ulike grupper stammefolk protestert mot undertrykkelsen de opplever å bli utsatt for på sitt territorium. Dammens eneste virkeområde er strømproduksjon, og den vil derfor ikke ha noen fordel for lokalbefolkningen nedstrøms i form av irrigasjon, fiske, turisme eller andre vannrelaterte fordeler. Elektrisiteten som blir generert fra Subansiri-dammen kommer til å bli overført direkte til områder sentralt i India og heller ikke tilfalle lokalbefolkningen i nordøst. Dette blir i stor grad opplevd som en videreføring av undertrykkelsen mot stammefolket.

Mangelfull høring

Den obligatoriske høringen i forkant av Subansiri-dammen var svært mangelfull. Den hadde ikke med noen punkter om de miljømessige konsekvensene av prosjektet, og NHPC og deres konsulenter fremførte presentasjoner på engelsk og hindi, selv om store deler av den lokale

¹⁵⁹ Neeraj Vagholikar & Partha J. Das, 2010: *Damming Northeast India. Juggernaut of hydropower projects threatens social and environmental security of region.*

¹⁶⁰ People's movement in Subansiri Valley og Riverbasin Friends: *Subansiri Hydro Electric Project.* <http://old.cseindia.org/programme/industry/eia/subansiri.pdf>. Uthentet 13. juni 2011

¹⁶¹ Ekspertgruppe fra Gauhati University, IIT Guwahati, Dibrugarh University, 2008: *Downstream Impact study of the ongoing Subansiri Lower hydroelectric power project at Gerukamukh og National Hydroelectric Power Corporation Limited.*

Alstom – global vannkraftgigant med skitt på fingrene

Alstom er et multinasjonalt konsern basert i Frankrike som opererer innenfor kraft- og transportmarkedet. Sammen med å være en massiv aktør innenfor mange områder er de den ledende produsenten av komponenter til vannkraftverk; 25 prosent av installert maskineri globalt sett kommer fra Alstom.¹⁶³

Eksempler på prosjekter Alstom er involvert i inkluderer Tre kløfter-dammen i Kina og Merowe-dammen i Sudan. Lokalbefolkningen i området som skulle settes under vann ved byggingen av Merowe-dammen ble i første omgang tvangsflyttet til nye ufruktbare bosteder uten livsgrunnlag og ble tvunget til å flytte videre til slumområder.¹⁶⁴ Da resten av befolkningen nektet å flytte fra sine hjem svarte damutbyggere og politi med massakrering av sivile,¹⁶⁵ tortur¹⁶⁶ og å sette landsbyer under vann uten forvarsel.¹⁶⁷

Videre konkluderer en uavhengig rapport fra vannforskningsinstituttet Eawag i Sveits at den originale konsekvensvurderingen er svært mangelfull når det kommer til blant annet utslipp av drivhusgasser, konsekvenser for biodiversitet og erosjon langs elveleiet.¹⁶⁸

Alstom har flere ganger blitt anklaget for korrupsjon, i blant andre Italia,¹⁶⁹ Frankrike og Sveits.¹⁷⁰ Anledningen er anskaffelse av kontrakter ved hjelp av bestikklister, og i 2004 ble selskapet domfelt for dette i Mexico. I tillegg til en bot på 31.000 dollar ble de forbudt å delta i offentlige budprosesser.¹⁷¹ En anke av dommen ble avvist i 2007.¹⁷² I skrivende stund etterforsker franske, amerikanske, britiske og sveitsiske myndigheter andre anklager mot selskapet.¹⁷³

Kommunal landspensjonskasse (KLP) i Norge har ekskludert selskapet på grunn av utbyggingen av Merowe-dammen i Sudan. Alstom, som var hovedleverandør av elektrisk utstyr til prosjektet, ble bedt av en spesialutsending fra FN's menneskerettighetsråd om å stoppe operasjonen på grunn av rapporter om menneskerettighetsbrudd i forbindelse med kritikkverdige forhold og tvangsflytting av over 50.000 mennesker. Disse anbefalingene ble ikke etterfulgt av selskapet.¹⁷⁴ Også det svenske AP-fonden har en dokumentert dialog med Alstom på grunn av brudd på menneskerettigheter ved å være involvert i utbyggingen av en omstridt trikkelinje i de palestinske områdene.¹⁷⁵

befolkningen kun snakker andre stammespråk. Miljøkonsekvensanalysen hadde enda ikke blitt offentliggjort på tidspunktet høringen fant sted, og ingen representanter fra miljøverndepartementet var til stede. Ved flere tilfeller

forble spørsmål ubesvart, og det forekom brudd på vanlige rutiner knyttet til høringer. Allikevel fikk myndighetsrepresentanter på møtet folk til å signere en uttalelse om at det ikke fantes motstand mot utbyggingen.¹⁶²

¹⁶² People's movement in Subansiri Valley and Riverbasin Friends: *Subansiri Hydro Electric Project*. <http://old.cseindia.org/programme/industry/eia/subansiri.pdf>. Uthentet 13. juni 2011

¹⁶³ Brosjyre om Alstom på Alstom sine hjemmesider: *Alstom's Hydropower Solutions*. <http://www.alstom.com/assetmanagement/DownloadAsset.aspx?ID=deb18025-9264-45d0-99d1-fb63e3ee8db6&version=706df68eea3b47e9aa78165acc12cc301.pdf>. Uthentet 15. juni 2011

¹⁶⁴ Peter Bosshard's blogg: *German Company Brought to Justice Over Abuses in Sudan Dam?* <http://www.internationalrivers.org/node/5349>. Uthentet 15. juni 2011

¹⁶⁵ Hilyard, Nicholas, 2008: *Neutral? Against what? Bystanders and human rights abuses: The case of Merowe dam*. Sudan studies, nr. 37, 2008. <http://www.thecornerhouse.org.uk/sites/thecornerhouse.org.uk/files/MeroweSudanStudies.pdf>. Uthentet 15. juni 2011

¹⁶⁶ Ali K. Askouri, 2006: *The Merowe dam: controversy and displacement in Sudan*. Forced mitigation review nr. 21, 2004. <http://www.fmreview.org/FMRpdfs/FMR21/FMR2123.pdf>. Uthentet 15. juni 2011

¹⁶⁷ Peter Bosshard's blogg: *German Company Brought to Justice Over Abuses in Sudan Dam?* <http://www.internationalrivers.org/node/5349>. Uthentet 15. juni 2011

¹⁶⁸ Teodoru, Wüest og Wehrli: *Independent review of the environmental impact assessment for the Merowe dam project*, Eawag aquatic research, 2006 <http://www.eawag.ch/medien/bulletin/archiv/2006/20060323/Independent-Review-20060323.pdf>. Uthentet 15. juni 2011

¹⁶⁹ Transparency International Progress Report 2007: *Enforcement of the OECD convention on combating bribery of foreign public officials*, 2007 http://www.transparency.org/news_room/in_focus/2007/oecd. Uthentet 15. juni 2011

¹⁷⁰ Artikkel på Agence France-Presse's sine nettsider: *Prosecutors probe Alstom for contact corruption*. <http://afp.google.com/article/ALeqM5if0Wac42KwRglSaQf0G5sCrcfgtQ>. Uthentet 16. juni 2011

¹⁷¹ OECD, Directorate for financial and enterprise affairs, Working group on bribery, Follow-up on the implementation of the phase 2 recommendations, 2007: <https://secure.traceinternational.org/compendium/view.asp?id=109> (under "related documents")

¹⁷² Transparency International, Progress Report 2007: *Enforcement of the OECD convention on combating bribery of foreign public officials*, 2008 http://www.transparency.org/news_room/latest_news/press_releases/2008/2008_06_24_oecd_progress. (under "download the TI progress report 2008"). Uthentet 15. juni 2011

¹⁷³ Trace International oppgir som kilde: *estadio.com.br: "France and Switzerland send documents in the Alstom case"* <https://secure.traceinternational.org/compendium/view.asp?id=109>. Uthentet 17. juni 2011

¹⁷⁴ Artikkel på KLP sin hjemmeside: *To nye selskaper ekskludert*. http://www.klp.no/web/klpno.nsf/pages/OmKLPPrsPressemeldinger.html?open&disp_key=5FFD63935E2C25D6C12573A6002F219D. Uthentet 17. juni 2011

¹⁷⁵ Årsrapport Etikrådet 2010. http://www.ap4.se/upload/Etikr%C3%A5det/Etikr%C3%A5det_Arsrapport2010.pdf. Uthentet 16. juni 2011

Xayaburi Dam, Laos

Historikk

Mekong-elven er med sine 4.909 km verdens tiende lengste elv. Den buker seg fra Tibets høyfjell, gjennom Kina, Burma, Laos, Thailand, Kambodsja og Vietnam. Planer for vannkraftverk i regionen har eksplodert de siste årene, med byer i Thailand og Vietnam som bestemmelsessted for elektrisiteten. Foreløpig er det planlagt 11 dammer i nedre del av elva, i tillegg til at Kina bygger høyere oppe i sin del av Mekong.

Xayaburi-dammen er den første av disse som har blitt lagt frem til godkjenning fra Mekong-landenes myndigheter. Godkjenningsprosessen fasiliteres av Mekong River Commission, en regional organisasjon formet i 1995 med repre-

sentanter fra Laos, Kambodsja, Thailand og Vietnam. Kina og Burma er med som dialogpartnere. Målsetningen med kommisjonen er å sikre utviklingen av Mekong på en gunstig måte for alle medlemslandene. Nærmere 40 millioner mennesker er avhengig av ressursene fra elven, som ofte blir referert til som "Alle elvers mor." Hvis de foreslåtte dammene blir bygd, vil det ha en ødeleggende effekt på elvens økosystem.

Xayaburi-dammen skal bygges på Kaen Luang-stryket omtrent 30 kilometer fra byen Xayaburi i nord-Laos av det thailandske firmaet Ch. Karnchang Public Company. Av den produserte elektrisiteten vil 95 prosent eksporteres til Thailand, og hvis den blir bygget vil 2.100 mennesker bli tvangsflyttet og 202.000 få sitt livsgrunnlag truet. Et så stort inngrep på elven kan føre til katastrofale og uopprettelige følger for de som livnærer seg av den.¹⁷⁷

Størrelse: Etter planen skal dammen bli en av de største dammene på Mekong-elven¹⁷⁶

Kapasitet: 1260 MW

Hensikt med dammen: Strømproduksjon

Kostnad: 3,5 milliarder amerikanske dollar

Elv: Mekong

Status: Påbegynt, men ikke godkjent

SPUs investeringer i medvirkende selskaper:

- 7.531.645 kroner (0,07 prosent eierandel) i Ratchaburi Electricity Generating Holding PCL
- 27.691.866 kroner (0,07 prosent eierandel) i Siam Commercial Bank PCL
- 460.450.056 kroner (0,43 prosent eierandel) i Bangkok Bank
- 634.325 kroner (0,02 prosent eierandel) i Italian-Thai Development PCL
- 4.961.487 kroner (0,05 prosent eierandel) i Electricity Generating PCL
- 7.679.575 kroner (0,01 prosent eierandel) i Kasikom Bank

¹⁷⁶ Hjemmeside Radio Free Asia: *New Impact study for Dam*. <http://www.rfa.org/english/news/laos/study-06102011132153.html>. Uthentet 25. mai 2011

¹⁷⁷ International Rivers Network, 2009: *Mekong Mainstream Dams: Threatening South-East Asia's food security*. http://www.internationalrivers.org/files/Mekong_Mainstream_Aug09.pdf. Uthentet 30. Mai 2011

Området hvor den foreslåtte Xayaburi-dammen skal bygges. Dammen er den største trusselen som på nåværende tidspunkt truer Mekong og menneskene som er avhengig av elven. Prosjektet vil føre til at 2100 mennesker må flytte, og påvirke 202.000 mennesker på grunn av innvirkningen dammen vil ha på elvens økologi og fiskbestand. Foto: Pianporn Deetes, International Rivers

Ch. Karnchang Company fikk oppdraget i 2008, mens en miljøkonsekvensanalyse først ble skrevet i februar 2010. I mars 2011 ble rapporten utgitt, men har møtt kraftige protester for sin dårlige kvalitet. I april besluttet medlemslandene en utsettelse av godkjeningsprosessen på prosjektet, men på tross av dette er byggeprosessen iverksatt. Dette har møtt store protester. En rapport skrevet på oppdrag fra Mekong River Commission i 2010 hadde tidligere kommet frem til at konsekvensene av de elleve planlagte dammene vil være så alvorlig at utbyggingen bør utsettes i ti år.^{178 179}

Miljømessige konsekvenser

Minkende fiskemigrasjon

I følge Mekong River Commission blir 2,6 millioner tonn

fisk og andre havressurser, med en verdi tilsvarende 9,4 milliarder amerikanske dollar, høstet fra elva hvert år. Den gir altså viktig inntekt og ikke minst stabil mattrygghet. Fordi mange av regionens fattigste er konsentrert rundt og livnærer seg av elven, er en enhver endring av stor betydning for de berørte.

Elva er åsted for omfattende fiskemigrasjon, og ca. 70 prosent av fanget fisk har tilbakelagt store distanser. Obstruksjonen som en dam vil utgjøre kommer til å sette en stopper for dette. Til dags dato eksisterer ingen teknologiske løsninger som kan takle det enorme volumet av fiskemigrasjon, som kan komme opp i tre millioner fisk per time. Dette mangfoldet av fisk vil forsvinne, noe som kan føre til en monokultur og et ikke-bærekraftig økosystem. Slike tap av fiskebestand kan skape et mer sårbart økosystem og lede til dårligere motstandskraft og tilpasningsevne.

¹⁷⁸ Artikkel på Mekong River commission's hjemmeside: *Proposed Xayaburi Hydropower project MRC's prior Consultation Process*. <http://www.mrcmekong.org/pnpca/PNPCA-technical-process.htm>. Uthentet 27. mai 2011

¹⁷⁹ Artikkel på International Union for Conservation of Nature's hjemmeside: *Xayaburi Dam: waves of unpredictable destruction*. http://www.iucn.org/about/union/secretariat/offices/asia/asia_news/?7120/Xayaburi-Dam-Waves-of-Unpredictable-Destruction. Uthentet 27. mai 2011

Mekong gigantmalle er en fiskeart som blir truet av utbygging av Xayaburi-dammen.
Foto: Terra

Biologisk mangfold

Amazonas er den eneste elven som har større biologisk mangfold enn Mekong-elven. Såkalte nøkkelarter, som er kritiske for overlevelsen til mange andre arter, kan forsvinne. Dette vil isåfall føre til store økologiske konsekvenser. Irrawaddy delfinen og Mekong mallen vil trues av utryddelse, og minst 41 fiskearter er i risikosonen hvis det blir en endring i deres habitat. Økosystemet vil lide når fiskenes opprinnelige livssirkel blir utilgjengelig og de ikke kan følge sin naturlige utvikling.

Samfunnsmessige konsekvenser

Truet livsgrunnlag

Matsikkerheten vil trues dersom fiskebestanden forsvinner – fisk er hovedkilden til animalsk protein blant befolkningen langs nedre Mekong. De resulterende økte prisene vil føre til mindre tilgang generelt, og spesielt ramme fattige. Det vil være vanskelig å erstatte fisken med noe annet, siden alternativene er dyrere. Feilernæring er et stort problem i Asia, noe som vil forverres etter en nedsatt fiskebestand. Dette er en ond spiral med hyppigere sykdom og økt fattigdom. Elven er allerede preget av Kinas dammer. Lokal produksjon av *kai* (ferskvannsgress) er truet, som er mat for både mennesker og fisk. For lokale kvinner er dette ofte en av deres nøkkelinntekter.

Rundt 2.100 mennesker i ti landsbyer vil tvangsflyttes på grunn av Xayaburi, og omtrent 202.000 bønder og fiskere vil bli indirekte påvirket.¹⁸⁰ Flere etniske grupper livnærer seg av elven, og et endret livsgrunnlag kan resultere i tapte inntekter og være en trussel for deres kultur. På tross av planlagt forflytting har lokalbefolkningen mottatt lite

¹⁸⁰ International Rivers Network, 2011: *Xayaburi Dam: A looming threat to the Mekong river.*
http://www.internationalrivers.org/files/The%20Xayaburi%20Dam_Eng.pdf. Uthentet 30. mai 2011.

og ofte misvisende informasjon, og de har ikke fått noen mulighet til å uttrykke sin bekymring. Tvangsflytting er et mørkt kapittel i Laos' historie; ofte har befolkningen ingen alternativer og må begi seg av gårde uten å ha noe å komme til. Den politiske viljen til å følge miljølover og restriksjoner er også forsvinnende liten.

Laos: Asias batteri?

Xayaburi-dammen skal ifølge visjonen gjøre Laos til "Asias batteri." Det er sterk opposisjon mot dammen, spesielt fra Vietnam, som ligger nedstrøms. I tillegg er den interne politiske situasjonen i Laos urolig. Det er en autoritær ettparti-stat med sterkt begrenset presse- og ytringsfrihet. Laos har som mål å komme ut av kategorien "Least Developed Countries" innen 2020. Landet har sterke bånd til Vietnam og Kina, og er økonomisk avhengige av Thailand.¹⁸¹

En konsekvensanalyse uten konsekvens

Prosjektets ansvarlige har ignorert de vitenskapelig beviste konsekvensene av en slik dam. De hevder for eksempel at fiskestiger inkorporert i dammen vil hjelpe fiskemigrasjonen, men slike fiskestiger vil ikke fungere i et så komplekst økosystem, i tillegg til at dammen er for høy. Ideen bak dammen er å skape økonomisk vekst, men det blir glemt at Mekong elven allerede er en viktig økonomisk og sosial ressurs. Disse ressursene er gratis og fornybare dersom elven får lov til å eksistere som den er. Det er et stort gap mellom de som forulempes og de som får fordelene.

---

¹⁸¹ Om Laos på landsider.no: <http://www.landsider.no/land/laos/fakta/politikk/>. Uthentet 25. mai 2011

Konklusjoner

Problemer med dammer

Dammer gir positivt utbytte i form av økonomisk utvikling, i mange tilfeller energiproduksjon, flomkontroll og irrigasjon. Allikevel har vi i denne rapporten vist at store damprosjekter også har negative konsekvenser for miljø og samfunn som ofte overskrider gevinsten. Dette har betydning for hvorvidt SPU skal involveres i denne type prosjekter gjennom investeringer, siden disse ifølge politiske bestemmelser skal overholde visse etiske retningslinjer.

Sett med norske øyne er vannkraft i stor grad en teknologi som gir tilgang til ren energi uten særlige konsekvenser. Det vi har sett er at dette ikke alltid er overførbart til andre deler av verden grunnet helt andre geografiske, politiske og sosiale forhold. Ved å bruke forskjellige kilder som omhandler både konsekvenser av dammer generelt og som ser på spesifikke eksempler i India, Etiopia, Brasil og Laos konstatere vi følgende problemer knyttet til damutbygging:

Ved oversvømmelsen av et område som skal bli et vannmagasin er det ofte nødvendig å tvangsflytte lokalbefolkning, ofte urbefolkning. Vi ser at urfolksrettigheter blir ofte oversett, som ved Belo Monte i Brasil, der prosjekter som medfører tvangsflytting av urfolk etter brasiliansk lov er ulovlige, men utbyggingen etter langvarige protester og politisk motstand allikevel har fått klarsignal.

Historisk har man sett at lovnader om kompensasjon etter tvangsflytning sjelden blir møtt, og at de berørte mister sitt livsgrunnlag og deres kultur blir truet. Miljøkonsekvensanalyser i forkant kan være svært mangelfulle, lokalbefolkningens stemme veier svært lite, og utbyggere tar snarveier for å fremskynde prosessen. Det er dessverre ingen grunn til å tro at eksemplene vi har sett på vil gå imot denne trenden.

Irrawaddy-delfinen, Mekongmallen og minst 40 andre fiskearter i Laos trues med utryddelse dersom Xayaburidammen og andre planlagte prosjekter i Mekong-elven gjennomføres. På mange måter kan en elv ses på som en livsåre

i naturen; slike utryddelser, som er observert etter tidligere damutbygginger, setter hele økosystemer på spill samtidig som livsgrunnlaget til lokalbefolkning blir truet. I Sørøst-Asia er for eksempel rundt 40 millioner mennesker avhengig av Mekongelva som matkilde, og utbygging av dammer langs elva er en sterk trussel mot matsikkerheten i hele regionen.

Det er heller ikke slik at vannkraft alltid kan sees på som ren og fornybar energi, som jo er blitt et av hovedargumentene for å bygge ut vannkraft i det hele tatt. Forskning viser at vannmagasiner også avgir klimagasser, og at demningene har i mange tilfeller begrenset levetid grunnet sedimentasjon, mens elva og området rundt utsettes for ugjenkallige inngrep.

Betraktninger rundt SPU

SPUs investeringer er ment å være langsiktige og har derfor et mål om økonomisk, sosial og miljømessig bærekraftighet. Rent etiske betraktninger skal også hindre eierskap i selskaper hvis virksomhet går imot disse. SPU er involvert i alle de omtalte eksemplene gjennom investering i selskaper som er aktive i damutbyggingene, og vi mener at konsekvensene av disse kvalifiserer selskapene til å bli prioritert i fondets etiske arbeid. Hvorfor er de tilsynelatende ikke plukket opp på et tidligere stadium; hva bør endres i utformingen eller oppfølgingen av de etiske retningslinjene?

Siden deres tilblivelse har det vært store politiske diskusjoner rundt hvordan de etiske retningslinjene i SPU skal håndheves. Mye av diskusjonen har gått på hvor grensen skal gå – mange mener at jo oftere vi griper inn, desto mer begrensninger setter vi for fondets potensielle avkastning. Men det blir også argumentert for at fondet vil tjene på sikt ved å investere i større grad i selskaper som har en positiv samfunns- og miljøprofil og med hensyn til langsiktige konsekvenser.

Ved å ha eierinteresser i et selskap er man også delaktig i dets virksomhet. SPUs målsetning har vært høyest mulig avkastning innenfor moderat risiko, og man har tviholdt

på definisjonen av fondet som en finansiell investor som i hovedsak begrenser sin involvering i bedrifters virksomhet. Men det bør komme en diskusjon for hvor grensen går for denne strategien når eierskapsandelen øker stadig vekk, og SPU ofte er den største enkeltinvestoren, og at dette er en utvikling som vil forsterkes ytterligere i tiden fremover.

Per dags dato er 51 selskaper utelukket av fondets portefølje, som består av til sammen over 8700 selskaper. Det er uten tvil mange flere enn disse hvis virksomhet strider mot de etiske retningslinjene, noe av det som er vist i denne rapporten. I dag er terskelen for utelukkelse veldig høy; selskapets tilknytning til normbruddet skal være veldig sterk og veldokumentert og de skal få en sjanse til å rette på sin praksis før utelukkelse skjer. Vi er ikke uenig i denne strategien da selskaper ikke skal urettmessig anklages, og få mulighet til å forbedre seg, men når disse hensynene blir for sterke kan det føre til at selskaper med svært uetisk praksis likevel ikke blir prioritert i fondets etiske arbeid.

Innføringen av observasjonsliste kan derfor sees på som et viktig steg i retning av å øke presset på selskaper hvis virksomhet strider mot fondets etiske retningslinjer. Siden innføringen av observasjonsliste som virkemiddel ble innført i 2008, er det kun et selskap per dags dato som kommer i denne kategorien, men sannsynligheten for at mange flere selskaper kvalifiserer til å havne på observasjonslisten er stor.

Ved å øke antallet selskaper på observasjonslisten, vil også innsynet for offentligheten til hvordan fondet legger press på selskapene blir tydeligere, noe som har blitt etterspurt av en rekke organisasjoner og interessenter i lang tid. Dette vil igjen øke forventningen om at NBIM og Etikkrådet utfører en aktiv dialog med klare kriterier overfor selskapene, og øke samarbeidet mellom de to instansene slik de nye retningslinjene legger til rette for.

Tidligere utelukkelse går også i stor grad på tilfeller der normbruddet og skaden har en direkte og tydelig sammen-

heng. I konteksten damutbygging vil det ofte være slik at forholdet mellom årsak og virkning er mindre tydelig. Men selskaper hvis delaktighet er mer indirekte, for eksempel ved levering av materiell, bør også stilles ansvarlig for at konsekvensene av deres virksomhet som har alvorlige konsekvenser på mennesker og miljø.

At man vil inkludere både lang- og kortsiktige konsekvenser som uttrekksgrunnlag innebærer ikke nødvendigvis at man trenger å endre de etiske retningslinjene, men at det er en mer utstrakt enn det som er tilfelle i dag. Hvilken effekt ville det ha om SPU benyttet uttrekksmekanismen oftere hvor et selskaps indirekte involvering fører til grove forsømmelser av miljøhensyn og menneskerettigheter?

Her kan vi nevne som eksempel turbinleverandøren Alstom som har vært og er involvert i mange kontroversielle damprosjekter. Så vidt vi kan se har ikke Alstoms kritikkverdige praksis blitt plukket opp av SPU selv om selskapet kvalifiserer til utelukkelse og dialog i andre fond. Det at firmaer vurderer konsekvenser av sin praksis i et større perspektiv er en gryende trend som pensjonsfondet med hell kan underbygge og ved å være mer proaktive i sitt arbeid.

SPUs miljøeffekt

Fondets miljøinvesteringer gjennom positiv filtrering er et prisverdig tiltak med stort potensial, og det er bra at fondet anerkjenner tilleggs effekten dette kan ha. Veksten i miljøinvesteringene er større enn planlagt, men under én prosent av det samlede fondet er allikevel altfor lite. Selv om det er vist at miljøinvesteringer kan ha en marginalt lavere avkastning skal en ikke se bort i fra at det norske folk, som er eier av fondet, ønsker en mer strategisk støtte til visse sektorer som bidrar til en mer bærekraftig utvikling.

Når sektorer blir vektet på denne måten er det imidlertid svært viktig at de faktisk *har* en positiv miljøeffekt, dette både for å være trygg på at filtreringene virker som de er ment og for å sikre deres troverdighet.

Det er nærliggende å tenke at store vannkraftverk i kraft av å representere en fornybar energikilde kan bli en del av miljøinvesteringene. I henhold til dette er det også verdt å merke seg at Finansdepartementet har varslet ytterligere investeringer i fremvoksende markeder. Land som Kina, India og Brasil inngår i denne kategorien, og er også langt fremme globalt når det gjelder utbygging av dammer; en tendens det kan antas vil tilta.

Men som vi har sett er det sterke argumenter for at disse ikke har den fordelaktige effekten omdømmet tilsier. Kan vi forsvare å støtte store demninger som tørrlegger elveleier, ødelegger menneskers livsgrunnlag og som knapt kan beskrives som en del av en uttalt bærekraftig utvikling?

Etter hvert som kunnskap om skadevirkninger av visse produkter, teknologier eller virksomheter øker, og ny innsikt viser at tilknyttede selskaper bryter prinsipper om menneskerettigheter, god selskapsstyring eller bærekraftig utvikling, bør de etiske retningslinjene utvikle seg deretter og eventuelt utvides.

Uttrekk og innsyn

Ved å trekke seg ut av et selskap mister man muligheten til å påvirke selskapet som eier, og det er ikke gitt at de som kjøper opp eierandelen vil ha samme etiske standarder som SPU. Aktivt eierskap bør derfor være det første virkemiddelet man benytter seg av. Like fullt er det ikke gitt at eierskapsutøvelse vinner frem, og det er viktig å utarbeide en klarere prosedyre i forhold til når den skal avsluttes og hvilke grep man skal ta i forhold til selskapet dersom dialogen ikke fører noensteds hen – en økt koordinering mellom NBIM og Etikkrådet er derfor svært viktig i dette henseendet.

NBIMs motsvar til dette er at deres kontakt med bedrifter vil vanskeliggjøres dersom de har utestengelse som en sanksjonsmulighet, fordi dette vil lede til mistillit og dårligere grunnlag for eierskapsutøvelsen. Men vi trenger ikke

se lenger enn til Sverige for en bekreftelse på at dette kan fungere i praksis. Her sammenfaller institusjonene som tilsvarer NBIM og Etikkrådet, henholdsvis AP-fonden og Etikkrådet, og en ser at dialogen med selskaper allikevel er produktiv, uten at tilliten eller verdien av selskapet ikke tar særlig skade. Det er viktig å merke seg at porteføljeselskapene som oftest har sterk egeninteresse i å ha en stabil og langsiktig aktør som SPU eierandeler av virksomheten.

En annen faktor som skiller den svenske og den norske modellen er at Etikkrådet för svenska AP-fonden offentliggjør dialogprosesser med flere av selskapene i sin portefølje. Årsaken til at NBIMs eierskapsutøvelse er unndratt offentligheten er blant annet at åpenhet rundt dette ville skade markedet da selskaper kunne få dårlig publisitet og synke i verdi. Men med en såpass god avkastning fra fondet som det er og med de gode erfaringene fra Sverige er det kanskje også her grunn til å vurdere om en bør la effektiviteten til det etiske arbeidet gjennom eierskapsutøvelsen gå en tanke på bekostning av det økonomiske overskuddet – for dette vil jo også fungere som et ekstra virkemiddel som gir firmaene insentiv til å holde en positiv profil. Dessuten har det en demokratisk verdi at offentligheten som eier får innsyn i hva som prioriteres i NBIMs etiske arbeid.

Til slutt

Store dammer kan være en stor trussel mot natur og mennesker, særlig i tropiske områder, hvor også behovet for elektrisitet øker sterkt. Når verdens store elver blir demmet opp for menneskelig vinning fører det til store negative konsekvenser for blant annet elvas hydrologi, biologisk mangfold og livsgrunnlaget til lokalsamfunn.

Uttrekkene til SPU og fondets andre virkemidler blir lagt merke til internasjonalt, og disse bør brukes mer aktivt til å sette søkelyset på selskaper hvis virksomhet er uakseptabel. Det er derfor viktig at vi griper denne muligheten, og til en hver tid åpner for at Norge skal være et land hvor etisk

Anbefalinger

ansvarlighet skal være en høy prioritering og hvor vi til enhver tid må være dynamiske i forhold til å gi et signal til markedet som hvilke etiske standarder som bør opprettholdes.

Et ekstra ansvar følger med da SPU er verdens største statlige pensjonsfond, sett på som ledende i sitt etiske arbeid, og i kraft av dette er toneangivende verden over. Dette gir oss muligheten til å lede utviklingen av en etisk ansvarlighet ved investeringer.

Til beslutningstakere, Finansdepartementet:

- foreta en vurdering av hvordan en økt eierandelsbegrensning (foreløpig 10 prosent) fordrer en endring i fondets eierskapsutøvelse
- sørge for at *medvirkning* til alvorlig miljøskade eller andre negative konsekvenser også prioriteres. I det etiske arbeidet er det langt på vei selskaper som er direkte ansvarlig for skaden som har vært i søkelyset, selv om medvirkning kan være like problematisk og uetisk som direkte ansvar.
- sørge for at observasjonslisten blir anvendt i mye større grad som virkemiddel
- øke tilskuddene til både Etikkrådet og Eierskapsgruppen i NBIM, slik at det etiske arbeidet ytterligere kan styrkes

Til Norges Bank:

- ha tydeligere kriterier for, og mer åpenhet rundt, hvordan miljøinvesteringene blir plassert og hvordan miljøeffekten av disse måles. Kriteriene må ta hensyn til at miljøskade og andre negative konsekvenser kan oppstå hos selskaper innenfor sektorer der man i utgangspunkt forventer en klar tilleggsgevinst for miljø. En for stor teknologifokusering vil kunne dekke over problematiske aspekter.
- prioritere dialog med selskaper som bygger store dammer, eller er involvert i utbygging av store damprosjekter
- offentliggjøre hvordan dialoger med selskaper føres i forhold til målsetting og måloppnåelse
- vurdere offentliggjøring av dialoger med enkelte selskaper
- legge til rette for et tettere samarbeid og større informasjonsutveksling mellom Etikkrådet og NBIM

Til Etikkrådet:

- styrke arbeidet med selskaper som går inn under punktet om grov miljøødeleggelse
- følge opp i større grad selskaper som medvirker til miljøødeleggelser og tapte livsgrunnlag i forbindelse med utbygging av store damprosjekter
- legge til rette for et tettere samarbeid og større informasjonsutveksling mellom Etikkrådet og NBIM

www.fivas.org